

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
TARIX FAKULTETI
TARIX O'QITISH METODIKASI KAFEDRASI

«JAHON XO'JALIGIDA O'ZBEKISTON DAVLATINING O'RNI »
mavzusidagi

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Bajardi: Tarix o'qitish metodikasi ta'lism
yo'nalishi bitiruvchisi, 4 "G" guruhi talabasi
Ma'rufova Durdonova Islom qizi

Ilmiy rahbar : **i.f.d. Murodova N.Q.**

Bitiruy malakaviy ishi kafedradan dastlabki himoyadan o'tdi
sonli bayonnomma «_____» 2019 yil

Navoiy-2019 y

MUNDARIJA

KIRISH.....
I.BOB. JAHON BOZORI VA XALQARO MEHNAT TAQSIMOTI.....
1.1. Umumjahon iqtisodiyoti va uning muammolari.....
1.2. Jhon bozori xususiyatlari va xalqaro mehnar taqsimotining mohiyati.....
1.3. Jhon xo'jaligi rivojlanishining yangi davr asoslari.....
II.BOB. GLOBALLASHUV JARAYONI VA JAHON XO'JALIGIGA INTEGRATSIYALASHUV.....
2.1 Jhon mehnat taqsimotida O'zbekistonnig o'rni.
2.2. O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatining rivojlanish tendentsiyasi.....
2.3.O'zbekiston va Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlaring hamkorlik munosabatlarining rivojlanishi.....
XULOSA.....
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

KIRISH

Mavzuning dolzarbliyi. Jaxon xo'jaligining vujudga kelishi obektiv tarixiy jarayon bo'lib, har xil mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy aloqalarning chukurlashuvidan iboratdir. Bozor iqtisodiyotining kup yillik taraqqiyoti natijasida XIX asr va XX asr busagasida kapitalistik xo'jalik ko'rinishida bo'lgan jaxon xo'jaligi vujudga keldi. Jaxon xo'jaligi xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimi va ularning amalga oshib borish vositalarining bir butun yaxlitligidan iborat.

Fan-texnika taraqqiyoti natijasida ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi va mexnat taqsimotining chukurlashuvi natijasida milliy iqtisodiyotlar rivojlanib, ichki bozordan tashki bozorga utish zarurati paydo bo'ldi. Mexnat taqsimoti nafaqat bir mamlakat doirasida, u mamlakatlar o'rtasida xam amalga osha boshladi. Natijada xalqaro mexnat taqsimoti vujudga keldi. Xalqaro mexnat taqsimoti jaxon xo'jaligining tashkil topishi va rivojlanishining muxixi^h omiliga aylandi.

Jahon xo'jaligining shakllanish jarayoni amalda kishilik jamiyatining jami tarixini o'z ichiga oladi. Chunki u ishlab chiqarish kuchlarining necha ming yillar davomidagi evolutsiyasining natijasidir. Jahon xo'jaligining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini o'ziga xos xususiyatlar bilan ifodalanuvchi ayrim bosqichlarga taqsimlash mumkin. Birinchi va eng uzoq davrni o'z ichiga olgan jahon xo'jaligi belgilari va regional xususiyatlari shakllana boshlagan bosqich buyuk geografik kafishfiyotlar davrigacha davom etgan.

Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida xalqaro savdo Yevropa va Osiyodan keyin Yer sharining boshqa regionlarini ham qamrab oldi. Regionlar o'rtasida mahsulotlarni ayriboshlash jahon bozorini vujudga keltirdi. Ushbu bozor transport rivojlanishi munosabati bilan yana ham kengaydi, chunki dengiz transporti barcha materiklarni birlashtirishga imkon berdi. Jahon xo'jaligi XX asr arafasida to'la-to'kis shakllanib bo'ldi hamda mazkur asrning birinchi yarmida uning nvojlanish, ayrim hududlarni qamrab olish hisobiga amalga oshdi.

O'zbekistonnig jahon xo'jaligidagi o'rnining ortib borishi asosan O'zbekistonni barcha mamlakatlar tan oldi va har sohada aloqalar o'rnatmoqda. Jahon mehnat taqsimotida ishtirok etish katta strukturaviy o'zgarishlarni talab etar

edi. Boisi, mavjud xalq xo'jaligi, ayniqsa ishlab chiqarish strukturasi chetga xom ashyo chiqarish va ko'pchilik tayyor mahsulotlarni, texnikaviy va mashinasozlik mahsulotlarini chetdan olib kelishga moslashgan bo'lib, respublika manfaatigamos kelmas edi.

Mamlakatda katta miqdorda turli er osti boyliklari, ser hosil erlar, xalqning mehnatkashlik xususiyati, madaniy, intellectual salohiyatining yuqoriligi iqtisodiyotni bozor asosida rivojlantirish, jahon bozorida faol qatnashib, mehnat taqsimotida munosib o'rinnegallashi uchun yuqori imkoniyati mavjud.

Mavjud imkoniyat nuqtai nazaridan O'zbekiston rangli metallurgiya tarmog'ining, yirik engil avtomobil ishlab chiqarish korxonasi, magnitafon, televizor paxta, qishloq xo'jaligi mahsulotlari, kulolchilik, miskarchilik, zargarlik kabi sohalarning rivojlanishib bilan jahon xo'jalida o'z o'rniga egabo'lib boradi.

Jaxon xo'jaligining muhim qonuniyatlaridan biri, bu turli mamlakatlarning taraqqiyot darajasi jihatidan bir-biriga yaqinlashuvlidir. Bu jarayon mamlakatlararo raqobat asosida bo'ladi, kam rivojlangan mamlakatlarning iqtisodiyoti taraqqiy etgan mamlakatlarga aylanishi yuz beradi.

Tarixdan ma'lumki, XIX asr oxirida Angliya sanoati rivojlangan mamlakat bo'lsa, XX asrning 70-yillariga kelib AQSh, Yaponiya, Fransiya, Germaniya, Kanada va Italiya ham rivojlangan mamlakatlarni tashkil etdi.

Zamonaviy jahon iqtisodiyotining asoslarini jahon bozorida sotish uchun muayyan tovarlarni ishlab chiqarishda ayrim davlatlarning uy xo'jaliklari bilan o'zaro bog'liqlashuvi tashkil etib, bu ko'p tomonlama munosabatlar va mamlakatlar o'rtasidagi munosabatlarga olib keladi. Ushbu mehnat taqsimoti, asosan, moddiy ishlab chiqarish tovarlaridagi xalqaro savdoda namoyon bo'ladi, shuningdek, xizmatlar (xalqaro turizm, moliyaviy va vositachilik faoliyati, xizmatlar, kadrlar tayyorlash va boshqalar) almashinuvini (savdo) o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, dunyo mamlakatlarining iqtisodiy aloqalari tovar ayirboshlash va xizmatlar almashish bilan chegaralanmaydi. Zamonaviy jahon iqtisodiyoti ham kapital oqimlari

va odamlar oqimlari orqali o'tadi. Bularning barchasi katta miqyosli kontseptsiya - mehnatning xalqaro bo'limi hisoblanadi.

Jahon xo'jaligida O'zbekistonning obro'li o'rinni egallab borishi, ishtirikining kengayib borishida raqobatga bardosh beradigan mahsulotlarni ishlab chiqrish muhim asos ekanligi, innovatsion iqtisodiyotning shakllanish davrida yoshlarning intellektual salohiyati va ilm-fan yutuqlariga asoslangan iqtisodiyotni rivojlantirish masalalarining muhimligi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning asosiy ko'rinishlarining globallashuvi xususiyatlarini tahlil qilish, ularga moslashish omillarini o'rganish jahon va O'zbekiston milliy xo'jalik kon'yunkturasida faoliyat yurita oladigan yoshlarni tayyorlashda va bilim berish usullarini yanada takomillashtirishda bitiruv malakaviy ish mavzusining dolzarbligini yanada asoslaydi.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi: Jahon bozorining ulkan salohiyati milliy bozorlarga juda katta ta'sir o'tkazishi mumkinligini, bu ta'sir mamlakatlarning manfaatlari nuqtai nazaridan ijobjiy yoki salbiy bo'lishi mumkinligini, jahon bozori sig'imi jami mamlakatlar bozor talabining import hisobiga qondiriladigan qismlari yig'indisiga teng ekanligini, shubois bugunintegratsiyalashuv jarayonida O'zbekiston davlati integratsiyaga Ilm - fan va texnika taraqqiyoti ta'sirida jahon eksportining tovar tarkibidagi ilm-fan sigimkorligi yuqori bo'lgan mahsulot va xizmatlar ulushining ortishini ta'minlashi zarurligini o'quvchi yoshlarning va aholi tafakkurining o'sishida muhim ahamiyat kasb etishini aniq misollar asosida tahlil etish va talabalar tafakkuriga singdirishdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishida quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- jahon bozori xususiyatlari va xalqaro mehnar taqsimotining mohiyatini yoritish;

-jahon xo'jaligi rivojlanishining yangi davr asoslarini yangi davr talablari asosida baholash;

- jahon mehnat taqsimotida O'zbekistonnig o'rmini mamlakatning o'ziga xususiyatlari orqali aniqlash;

- O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatining rivojlanish tendentsiyasni statistic ma'lumotlar asosida yoritish;

O'zbekiston va Mustaqil davlatlar hamdo'stligi mamlakatlaring hamkorlik munosabatlarining rivojlanishini amaliy natijalar orqalibaholash.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Erkin savdo yoki proteksionizm siyosatini tanlash yoki uni qanday bo'lsa shu holda saqlash oldingi asrlarning xarakteri edi. Bizning davrimizda bu ikki yo'naliш o'zaro bog'liqdir. Ammo ko'п hollarda uni bu qarama-qarshi birlik erkin savdo tamoyilining bosh vazifasini bajaradi.

Jahon iqtisodiyotida erkin savdo siyosatiga birinchi bo'lib Adam Smit o'z ta'rifini bergen edi. Adam Smit «ayrboshlash har bir mamlakat uchun foydali bo'lib, har bir mamlakat bunda mutloq ustunlikka ega bo'lishini» ta'kidlagan edi. Adam Smitning tahlillari klassik nazariyaning asosi bo'lган va erkin savdo siyosatining har qanday shakli uchun asos bo'lib kelgan.

David Rikardo «Siyosiy iqtisod va soliq solishning boshlanishi» (1817-yil) nomli asarida boshi berk ko'chadan klassik nazariyani keltirib chiqardi. U xalqaro ixtisoslashuv mezonlarini ajratgan holda, davlatlar uchun qanday holatlarda davlatlararo ayrboshlash manfaatli ekanini ko'rsatib berdi. Har bir davlat uchun ustunlik qilgan yoki kuchsizligi nisbatan kamroq bo'lган sohaga ixtisoslashish manfaat keltiradi degan fikrni berdi. Uning qarashlar konsepsiysi taqqoslanishi nazariyasi yoki prinsipida o'z aksini topdi.

D. Rikardo o'z ta'limotida xalqaro ayrboshlash barcha davlatlar uchun mumkin va manfaatligini, ayrboshlash barcha uchun foydali bo'lган narx zonalarini aniqlab bergen bo'lsa, Djon Styuart Mill o'zining «Siyosiy iqtisod asoslari»(1848-yil) nomli asarida qanday narxda ayrboshlashni amalga oshirilishini foydali ekanligini ko'rsatgan edi. Styuart Millning ta'limoti bo'yicha ayrboshlash narxi talab va taklif qonuniga ko'ra, har bir davlatning yalpi eksport miqdori yalpi import miqdorini

qoplaydigan daraja bilan belgilanadi. Djon Styuart Millning muhim xizmatlaridan biri uning xalqaro narx qonuni yoki «xalqaro narx nazariyasi»dir.

O'zbekistonlik olimlardan I. Karimov, M.Sharifxodjaev,Tuxliyev N, Ermamatov E., Djurayev.J., Nazarova G.G., Xalilov X.X., Xanova I.M., Hakimov N.Z., R.Karimov, G.Nazarova, N.Salixovalar¹ jahon iqtisodiyotining globallashuvi va O'zbekistonnig xalaqaromunosabatlardagi o'rnnini baholashga bag'ishlangan ilmiy tadqiqot ishlarining ob'ekti sifatida o'rganilgan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Jahon xo'jaligi globallashuvi jarayoni jadallashuvida jahon xo'jaligi rivojlanishida davlatlar hamkorligida O'zbekistonnig rolini tarixiy davriylik va iqtisodiy rivojlanishning qiyosiy talqini bitiruv malakaviy ishining ob'ekti sifatida o'rganildi .

Bitiruv malakaviy ishning ob'ekti va predmeti: ishning **ob'ekti** bo'lib jahon xo'jaligi maydonida ishtirokchi davlatlar va O'zbekistonnig hamkorligi masalalari olindi.

Bitiruv malakaviy ishning **predmetini** jahon xo'jaligida O'zbekiston davlatining ishtiro etishida yuzaga keladigan iqtisodiy munosabatlari tashkil etadi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati shundaki, jahonxo'jaligining rivojlanishi va unda O'zbekistonning ishtiroki, Respublikaning geosiyosiy va geostrategik ahvoli, iqtisodiy salohiyati, ijtimoiy, iqtisodiy taraqqiyoti va boshqa omillardan qat'iy nazar davlatning tashqi siyosatidagi ustuvor prinsipi davlatlarning suveren teng huquqlilik prinsipi bo'lib qolishi o'quvchi yoshlarga tushuntirishda va ularning davlatlar hamdostligiga real nazar bilan qarashlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kelgusida yoshlarni globallashuv jarayonida xalqaro aloqalarni rivojlantirishda ularining ilm-fan yutuqlari bilan qo'shni davlatlardagi tengdoshlari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishda va kelgusida jahon xo'jaligi talablariga O'zbekistonning hamkorligini yanada

¹ Karimov. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li; O'zbekiston bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li. T.: O'zbekiston, 1993 y. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. T.: O'zbekiston, 1995y; Sharifxodjaev M. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari. Iqtisodiyot, 1998 y; Rasulov M. Bozor iqtisodiyoti asoslari. Nazaroba G., Salixova N . Jahon iqtisodiyotining globallashuvi. (o'quv qo'llanma), TDIU, 2011 y. 316 bet.

rivojlantirishini o'rganishga bag'ishlangan bitiruv malakaviy ishlarida muhim manba sifatida qo'llaninilishi bilan belgilanadi.

Bitiruv malakaviy ishni bajarish jaroyonida tarixiylik, mantiqiylik, monografik va statistik tahlili, induksiya, deduksiya va qiyosiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishning tarkibiy tuzilishi ikkita bob, oltita paragrif, xulosa va adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

I.BOB. JAHON BOZORI VA XALQARO MEHNAT TAQSIMOTI

1.1. Umumjahon iqtisodiyoti va uning muammolari

Dunyo (jahon) iqtisodiyotining shakllanishi aslida butun insoniyat tarixini qamrab oladi. Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida xalqaro savdo Yevropa va Osiyonidagi boshqa mintaqalarga kuzatib bordi. Ularning o'zaro almashinuviga jahon bozorining shakllanishiga olib keldi.

Transportning rivojlanishi ushbu bozorni yanada kengaytirishga yordam berdi. Dengiz tashish barcha qit'alarni bog'laydi. XIX asrning ikkinchi yarmida. Qit'a ichki qismlarini bog'laydigan temir yo'llarning uzunligi va Heinrich Heinening "makonni o'ldirgan" ning majoziy ifodasi tez o'sib bordi.

Ammo jahon iqtisodiyotini shakllantirishda asosiy rol XVIII-XIX asr oxirlarida paydo bo'lgan yirik mashinasozlik sanoatiga tegishli edi. G'arbiy Yevropa va AQShdagi bir qator mamlakatlarda ulardagi sanoat to'ntarishlardan keyin. Natijada, jahon iqtisodiyoti oxirida shakllandidi XIX asr boshi XX asr yirik mashinasozlik, transport va jahon bozorining rivojlanishi natijasidir.

Jahon iqtisodiyoti - global iqtisodiy munosabatlar bilan bir-biriga bog'langan dunyoning barcha mamlakatlari tarixiy ravishda tashkil etilgan milliy iqtisodiyot majmui.

Xalqaro geografik bo'linish (IGRT)da mehnatning geografik taqsimoti kontseptsiyasini chuqur va har tomonlama rivojlangan NN Baranskiy uni iqtisodiy geografiyaning asosiy kontseptsiyasi deb atadi.

Mehnatning geografik (hududiy) bo'linishi, insoniyat jamiyatining rivojlanishi va tovar ishlab chiqarishining o'sishi va almashinuvining muqarrar natijasidir. Uning muqarrarligi, alohida hududlar orasida har doim ham farq borligini anglatadi geografik joylashuviga ikkinchi o'rinda tabiiy sharoitlar va uchinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda - rivojlanish darjasini, iqtisodiyot tuzilmasi, ish kuchi, tarixiy an'analar va boshqalar. Bunday farqlar sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining ko'plab turlari muayyan hududlarga biriktirilishiga olib keladi.

Bu alohida iqtisodiy hududlarga, shuningdek, xalqaro geografik mehnat taqsimoti bilan bog'liq bo'lgan barcha mamlakatlarga nisbatan qo'llaniladi. Qadimiy davrda paydo bo'lgan, ammo jahon iqtisodiyotining paydo bo'lishi bilan butun dunyo bo'ylab tarqaldi.

Mehnatning xalqaro geografik bo'linishi ayrim turdag'i mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqarishda va keyinchalik ularni almashtirishda ayrim mamlakatlarning ixtisoslashuvi bilan ifodalanadi.

Xalqaro ixtisoslashuv filiali mehnatning geografik bo'linishi natijasidir. Ayrim mamlakatlarning mahsulot va xizmatlarning ayrim turlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashuvi ularning ishlab chiqarishini ishlab chiqaruvchi mamlakatning o'z ehtiyojlaridan ortiq darajada ishlab chiqarishni o'z ichiga oladi. Xalqaro ixtisoslik filiallarini shakllantirishda, ya'ni eksportga yo'naltirilgan va eng avvalo, mehnatning xalqaro geografik bo'linishida mamlakatning "yuzi" ni aniqlaydigan tarmoqlar aniq ifodasini topadi.

Yaponiya avtomobillar ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda birinchi va ikkinchi o'rinda turadi. Barcha ishlab chiqarilgan avtomobilarning yarmini boshqa mamlakatlarga eksport qiladi. Avtomobilsozlik - uning xalqaro ixtisoslashuvi.

Kanada o'rim-yig'imi bo'yicha dunyoda yettinchi, don eksportida esa ikkinchi o'rinni egallaydi. Don yetishtirish - uning xalqaro ixtisoslashuvi.

O'z navbatida, xalqaro ixtisoslashuv xalqaro tovarlar va xizmatlar almashinuvini talab qiladi. Ushbu almashuv xalqaro iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirishda, yuk oqimlarining soni va salohiyatini oshirishda o'z ifodasini topadi va ishlab chiqarish joyi va iste'mol joylari o'rtasida har doim ham kamroq hududiy bo'shliq paydo bo'ladi.

Xalqaro iqtisodiy integratsiya: mintaqaviy va sanoat guruhlari. Dunyoning barcha mamlakatlarini, jahon iqtisodiyotini va mehnatning xalqaro geografik taqsimotini so'nggi o'n yilliklar davomida qamrab olish chuqurlikda keng emas edi. Ular murakkablashib, yangi shakllar olishadi. Xalqaro ixtisoslashtirish va almashinuvni chuqurlashtirish, ayniqsa, bir necha mamlakatlarning milliy iqtisodiyotini "birlashtirilishiga" olib keldi. Shunday qilib, mehnatning xalqaro

geografik bo'linishi - xalqaro iqtisodiy integratsiyasining yangi, yuqori darajasi. Ushbu muvofiqlashtirilgan davlatlararo siyosatni amalga oshirishga asoslangan mamlakatlarning ayrim guruhlarining chuqur va barqaror aloqalarini rivojlantirishning ob'ektiv jarayonidir.

XX asrning ikkinchi yarmida. Hududiy iqtisodiy integratsiya tobora integratsiyalashgan iqtisodiy guruhlardan tashkil topgan jahon iqtisodiyotining rivojlanishidagi asosiy tendentsiyaga aylandi. Eng muhim, bu beshta guruh.

Yevropada bu Yevropa Ittifoqi (Yevropa Ittifoqi) bo'lib, umumiy aholisi 370 million kishini tashkil etuvchi 15 ta davlatni o'z ichiga oladi. 1957 yilda umumiy bozor sifatida tashkil etilgan ushbu integratsiya uyushma asta-sekin kenglikda ham, ichki dunyoda ham o'sdi. 90-yillarning oxirlarida. Yevropa Ittifoqi mamlakatlari jahon yalpi ichki mahsulotining 1/4 qismini ishlab chiqaradi va jahon savdosining 1/3 qismini ta'minlaydi. Integratsiya tufayli ular tovarlar, kapitallar, xizmatlar, texnologiya va mehnat erkin harakatlanishi bilan birlashgan iqtisodiy makonni shakllantirishdi. 1999 yil 1 yanvardan boshlab Yevroittifoqda yagona valyuta - yevroga kiritildi.

Yevropaning yana bir 13 ta davlati Yevropa Ittifoqiga a'zo bo'lish istagini bildirdi. Ulardan 2003 yilda Polsha, Chexiya, Vengriya, Sloveniya, Estoniya va Kipr qabul qilinadi.

Osiyo-Tinch okeani mintaqasida asosan Janubiy-Sharqiy Osiyo mamlakatlari assotsiatsiyasi (ASEAN) bu hududdagi jami aholisi 400 milliondan ortiq bo'lgan o'nta mamlakatdan iborat. Shuningdek, u Osiyo-Tinch okeani iqtisodiy hamkorlik (APEC) tashkiloti bo'lib, unda 21 davlat, jumladan Rossiya.

Shimoliy Amerika erkin savdo uyushmasi (NAFTA), jumladan, AQSh, Kanada va Meksikani qamrab oladi. U aholisi 400 million kishini tashkil qiladi. Yevropa Ittifoqidan farqli o'laroq, ushbu uyushmada hech qanday millatlararo organlar mavjud emas va bu birinchi navbatda "umumiy bozor" ni anglatadi. Nihoyat, ichida Lotin Amerikasi Bu mintaqaning 11 mamlakatini birlashtiradigan va a'zo davlatlarning "umumiy bozori" ni yaratish asosiy vazifasi bo'lgan Lotin Amerikasi Integratsiya Assotsiatsiyasi (LAIA).

Mintaqalar bilan bir qatorda, jahon iqtisodiyotida ko'p tarmoqli iqtisodiy guruhlar mavjud. Ulardan eng muhimi, 11 davlatni birlashtirgan neft eksport qiluvchi davlatlar tashkiloti (OPEK).

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar o'z ichiga alohida mamlakatlarni, ularning mintaqaviy birlashmalarini, shuningdek alohida korxonalarning (transmilliy, ko'pmilliy korporatsiyalarni) jahon xo'jaligi tizimidagi bir-biriga qarama-qarshi bo'lган iqtisodiy munosabatlarining majmuini oladi. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar mexanizmi esa o'z ichiga huquqiy me'yorlarni va ularni amalga oshirish vositalarini (xalqaro iqtisodiy shartnomalar, kelishuvlar, «kodekslar», hartiylar va h.k.), xalqaro iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirish maqsadida amalga oshirishga yo'naltirilgan xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning faoliyatini oladi. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar (XIM) tizimiga quyidagilar kiradi:

- 1 Xalqaro mehnat taqsimoti.
- 2 Xalqaro tovar va xizmatlar savdosi.
- 3 Xalqaro kapital va xorijiy investitsiyalar harakati.
- 4 Xalqaro ishchi kuchi migratsiyasi
- 5 Xalqaro valyuta-moliya va kredit munosabatlari.
- 6 Xalqaro iqtisodiy integratsiya.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar (asosan savdo) jahon xo'jaligi vujudga kelmasdan oldin ham mavjud bo'lган. Masalan: Yevropa davlatlari o'rtasidagi XIM, mintaqalar (Yevropa-Shimoliy Afrika, Yevropa-Yaqin Sharq va h.k.) o'rtasidagi xalqaro iqtisodiy munosabatlar. Bu munosabatlar mintaqaviy xarakterga ega bo'lган. Jahon xo'jaligining vujudga kelishi (XVIII asr oxiri va XIX asr boshlari) va rivojlanishi bilan xalqaro iqtisodiy munosabatlar kengaydi va chuqurlashib, global xarakterga ega bo'ldi.

Zamonaviy jahon xo'jaligi bu - bozor iqtisodiyotining ob'yektiv qonunlariga bo'ysinuvchi, o'zaro bog'liq bo'lган milliy iqtisodiyotlar birlashmasi, global iqtisodiy organizmdir.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlar murakkab iqtisodiy mexanizm sifatida bir tomonidan bozorga xos o'z-o'zini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lsa (XIMning

moddiy asosi hali ham jahon bozori hisoblanadi), ikkinchi tomondan, ayniqsa XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab, alohida mamlakatlar va hududlar o'rtasida o'zaro aloqalarni osonlashtiruvchi davlatlararo tuzilmalarni yaratishni talab etadi. Ayni paytda shuni qayd etib o'tish kerakki, birinchi (1914-1918 yillar) va ikkinchi (1939-1945 yillar) jahon urushlari orasida xalqaro tashkilotlarni gurkirab vujudga kelish jarayoni (shu davrd xalqaro mehnat tashkiloti, o'zining «Incoterms» kabi tijoriy hujjatlari bilan taniqli bo'lgan Xalqaro savdo palatasi, Xalqaro hisob-kitoblar banki tashkil etilgan) va ayniqsa 40-yillarda ikkita to'qnashuvni boshidan kechirgan davlatlar tarixidagi favqulotda holatlar va 1929-1932 yillardagi chuqr iqtisodiy tanazzul bilan bog'liq. Xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning vujudga kelishining ikkinchi «to'lqini» va harakatdagi faoliyatining faollashuvi ikkinchi jahon urushidan so'ng mustamlakachilik tizimining parchalanishi hamda 60-70 yillardagi iqtisodiy chayqalishlar bilan bog'liqdir. Va nihoyat, 80-yillarning boshlarida xalqaro iqtisodiy tashkilotlar faoliyatida uchinchi bosqichning boshlanganligini ko'rishimiz mumkin. Bunga sabab sifatida totalitar tizimlarning (sobiq SSSRni) inqirozga uchrashi va yangi ming yillik ostonasida insoniyatning global muammolarini keskin kuchayishi kabilarni ko'rsatish mumkin.

Jahonining ko'plab mamlakatlarining hukumat organlari zamonaviy xalqaro iqtisodiy munosabatlardagi muammolarni mustaqil hal eta olmadilar va natijada ular qayd etib o'tilgan muammolarni hal etishda birgalashib harakat qilish usullarini ishlab chiqara boshladilar. Hozirgi kunda jahon iqtisodiyotida iqtisodiy gullabyashnash va jahon xalqlari farovonligini ta'minlash masalasi bilan shug'ullanvchi minglab xalqaro tashkilotlar hisobga olingan. Ekspertlarning fikricha jahon iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir o'tkaza oladigan xalqaro tashkilotlar soni 100 ta atrofidadir.

Xalqaro iqtisodiy tashkilotlarning shakllanishida muhim o'rinn tutgan quyidagi omillarni keltirishimiz mumkin:

1. Insonlar hayotining bir biriga bog'liqligining yanada o'sishi;
2. Sanoat revolyutsiyasi va ilmiy yutuqlar insonlarni bir- biridan ajratib turgan masofalarni qisqartirishi va xalqaro munosabat va hamkorlikni kengaytirishi;

3. Savdo, valyuta- moliya munosabatlari, kapital bozori umuman iqtisodiy o'sish;

4. Davlatlarning barcha sohada bir - birlariga bog'liqligining o'sishi;

5. Duyodagi umumiylar resurslardan oqilona foydalanishning zarurligini chuqurroq anglash.

Davlatning xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga a'zo bo'lisi uning har tomonlama rivojlanish imkoniyatlarini oshiradi. Chunki xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga a'zo bo'lish, uning boshqa a'zo davlatlari bilan ham keng hamkorlikni yo'lga qo'yishni ta'minlaydi.

Xalqaro iqtisodiy tashkilotlar topologiyasi haqida gapirganda, ikkita mezondan (jug'rofiy qamrovi kengligi va faoliyat xususiyatlari) foydalanish maqsadga muvofiqdir. Birinchisidan kelib chiqib, ikki tomonlama, hududiy va global tuzilmalar ajratib ko'rsatiladi. Ikkinci mezonni qo'llagan holda maxsuslashtirilgan (sohalar bo'yicha) va global tashkilotlarga ega bo'lamiz. Bularning ichida ayniqsa 1945 yilning 24 oktyabrida tashkil etilgan Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tasarrufidagi iqtisodiy hamkorlik organlari alohida o'ringa ega. BMT - ikkinchi jahon urushidan so'ng Antitler koalitsiyasi a'zolari tomonidan tashkil etilgan eng universal, obro'-e'tiborli va son jihatdan eng yirik xalqaro tashkilot hisoblanadi.

1.2. Jahon bozori xususiyatlari va xalqaro mehnat taqsimotining mohiyati

Jahon bozorida ishtirok etishning imkonini kengaytiradigan yoki chegaralaydigan bir necha jihatlar mavjud. Bulardan eng ta'sirlisi bojdir. Bu sotiladigan Tovar va xizmatlar uchun to'lanadigan soliqdir. Tovarlarni import qiluvchi mamlakat uchun boj daromad manbai nbo'lib hisoblanadi. Lekin u boshqacha vazifani bajarishi, ya'ni mamlakatga imkoniboricha Tovar olib kelmaslik chorasi sifatida qo'llanilib, eksportchi mamlakat uchun kata to'siq bo'lishi mumkin. Shunga ko'ra boj fiksal yoki proteksionik tarif mazmunida bo'ladi.

Bulardan tashqari, tashqi savdodagi to'siqlardan biri kvotadir. Kvota orqali Tovar eksporti miqdori belgilanadi va shungagina ruxsat etiladi. Bunda faqat tovarlar

miqdorigina emas, ularning xillari ham belgilanib, ma'lum tovarlar uchungina eksport huquqi beriladi. Bundan kuzatilgan maqsad chet mamlakatlari valyutalarini saqlash, mahalli va milliy sanoatni himoyalash, mamlakat ichidagi bandlikni muhofaza etishdir. Kvotaning eng so'nggi shakli embargo bo'lib, ayrim xil import to'lig'icha taqiq etiladi.

Jahon bozori eksporterlar o'rtasidagi keskin raqobat kurashi orqali rivojlanadi. Har bir mamlakat iqtisodiyotida tashqi savdo rolining o'sishi, jahon savdosining jahon ishlab chiqarishi o'sishiga nisbatan tezroq bo'lishi savdo aloqalarining mustahkam bo'limgan sharoitlarida yuz berishi raqobat kurashining kuchayishiga olib keladi. Masalan, jahon bozorida "to'qimachilik", "avtomobil" yoki "kompyuter janglari" bo'lib turishi buning dalilidir. Bu mamlakatlarning jahon bozoridagi holatlarining o'zgarib turishiga olib keladi. Agar 1988 yili AQSH da da har bir aholi hisobiga 3200 dollar tahqi savdo oboroti to'g'ri kelgan bo'lsa, Yaponiyada bu 3700 dollarga teng bo'lган. Sobiq SSSRda esa, bu 800 dollarni tashkil etgan edi.

Jahon savdosining xususiyatlaridan yana biri xom ashyo tovarlari hissasining kamayib borishidir. Chunki tayyor tovarlar hajmi juda tezlik bilan ortib bormoqda. Ayniqsa ishlov beruvchi sanoat tarmoqlarining mahsulotlari, bularning ichida yuqori texnologik tovarlar, zamonaviy texnologiyani va texnik bilimlarni maxsus tovarlarga aylantirib eksport qilish borgan sari kengaymoqda. Aytib o'tganimizdek, intellectual jahon bozori juda tezlik bilan o'smoqda.

Dunyodagi eng yirik TK General Motors 1992 yilda 132,8 milliard dollar va 1997 yilda 160 milliard dollar sotgan (bu kompaniyaning korxonalarida ishlab chiqarilgan korxonalarda ishlayotganlar soni 650 mingdan oshadi). Bu gigantning sanoat faoliyati hajmi, birinchi o'ntalikdagi ko'plab boshqa TNClar kabi, yalpi mahsulotni yoki hatto sanoat salohiyatidan ham ortiqdir.

1997 yilda dunyodagi eng yirik sanoat korxonalari quyidagilar edi: General Motors (avtomobil), Ford Motor (AQSh, avtomobil), Exxon (AQSh, neft ishlab chiqarish va qayta ishlash), Toyota Motor (Yaponiya, avtomobil) , Royal Dutch Shell Group (neft ishlab chiqarish va qayta ishlash), Hitachi (Yaponiya, elektronika) va boshqalar.

Dunyoning 500 ta eng yirik shirkatlaridan eng ko'p miqdordagi TNC AQSh (153), Yaponiya (141), Fransiya (42), (40), Buyuk Britaniya (33), Koreya Respublikasi (12) va boshqalar. vaziyat o'zgaradi).

Jahon iqtisodiyotining tuzilishi o'zgarib bormoqda. Bundan tashqari, u bir xillik va ichki qarama-qarshiliklar bilan ajralib turadi, chunki jahon iqtisodiyoti turli mamlakatlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish darajasini o'z ichiga oladi. Zamonaviy dunyoda har bir mamlakatning taraqqiyoti dunyo va moddiy bo'limgan narsalar almashinuvidagi ishtirokidan ajralib turadi.

Jahon iqtisodiy aloqalarining asosi jahon bozoridir. Uning kengayishi jadal rivojlanish (temir yo'l, aviatsiya, dengiz), keng qit'alararo aloqalar bilan ta'minlandi. Transport - har qanday mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biridir. Tezlashayotgan davrda transportning barcha turlarini yuk tashish hajmi ortdi. Dengiz bo'ylab gaz va neft quvurlari uzanib, okean tubida simi liniyalari (axborotni etkazib berish vositalari) cho'zilgan. Mamlakatlar orasidagi transport vositalarining qariyb 80 foizi dengiz transporti orqali ta'minlanadi va xalqaro mehnat taqsimoti salohiyatini oshiradi.

Jahon savdosi parkining etakchi mamlakatlaridan: Yaponiya, AQSh, Xitoy (savdogar filomajining tonishiga ko'ra). Dunyodagi eng yirik portlar: Rotterdam (Gollandiya), Nyu-Orlean, Nyu-York (AQSh), Tiba, Kobe, Nagoya, Yokohama (Yaponiya), Marsel, Le Havre (), Mina El Ahmadi (), Antwerp (Belgiya) , va boshq. Dengiz kanallari ham okean yo'llarinining "qalinlashuvi" nuqtalaridir. Shunday qilib, Gibraltar orqali kuniga taxminan 500 ta kemalar (yoki ingliz kanali) orqali o'tish mumkin, dunyoning eng katta kanallari 1833 yildan buyon faoliyat yuritadigan Suvaysh kanali va Panama (1920 yildan beri Panama hududida). Ushbu kanallardan sezilarli darajada kamroq, lekin ayni paytda muhim xalqaro aloqalar G'arbiy Yevropaning sharqiy qismidagi eng katta portlardan bo'lgan yo'l orqali Kiel kanali. Zamonaviy jahon iqtisodiyotining asoslari (MRG). Bu jahon bozorida sotish uchun muayyan tovarlarni ishlab chiqarishda ayrim davlatlarning uy xo'jaliklari bilan o'zaro bog'liqlashuvi jarayonidir, bu ko'p tomonlama munosabatlar va mamlakatlar o'rtaсидаги munosabatlarga olib keladi. Ushbu mehnat taqsimoti, asosan, moddiy

ishlab chiqarish tovarlaridagi xalqaro savdoda namoyon bo'ladi, shuningdek, xizmatlar (xalqaro turizm, moliyaviy va vositachilik faoliyati, xizmatlar, kadrlar tayyorlash va boshqalar) almashinuvini (savdo) o'z ichiga oladi.

Shu bilan birga, dunyo mamlakatlarining iqtisodiy shovqinlari tovar ayirboshlash va xizmatlar almashish bilan chegaralanmaydi. Zamonaviy jahon iqtisodiyoti ham kapital oqimlari va odamlar oqimlari orqali o'tadi. Bularning barchasi katta miqyosli kontseptsiya - mehnatning xalqaro bo'limi hisoblanadi.

Ko'pgina mamlakatlarning iqtisodiy ko'rinishi ularning xalqaro ixtisoslashuvi bilan belgilanadi. Ya'ni, Yaponiya radioelektronika va robot texnikasi, avtomobillar va dengiz kemalari mahsulotlarining eng yirik eksportchisi hisoblanadi. , Quvayt va boshqa xududlar davlatlari eksportga ixtisoslashgan. - ruda va Qayta mis eksportchisi. Eksport va qahvalarda 80% dan ortiq. Misollar davom ettirilishi mumkin.

MRIda biron-bir mamlakatda ishtirok etish darajasi asosan ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanish darajasiga bog'liq. Shu sababli, sanoati rivojlangan mamlakatlar zamonaviy ishlab chiqarishni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan, jumladan, qimmatbaho mashinalar va uskunalar, mahsulotlar va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarishda etakchi o'rirlarni egallab kelmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarning aksariyati xom-ashyo va qishloq xo'jalik mahsulotlari savdosiga ixtisoslashgan edi.

Ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanish darajasidan tashqari, geografik omillar ham mamlakatning MRIda ishtirok etish darajasiga ta'sir qiladi: iqtisodiy manfaatlar (masalan, agar davlat asosiy savdo dengiz yo'llarida joylashgan bo'lsa); Turli tabiiy resurslarning mavjudligi (qulay iqlim sharoitlari, javhar va metall bo'limgan).

Biroq so'nggi yillarda ijtimoiy-iqtisodiy sharoit katta rol o'ynay boshladi. Misol uchun, qahva, shakar, kakao, banan sotishda ko'plab mamlakatlarning MRT sohasidagi ixtisoslashuvi, birinchi navbatda, bu mamlakatlarning iqtisodlari ehtiyojlariga emas, balki xalqaro bozorda talablarga bog'liq.

Davlatlar MRIda ixtisoslashgan sanoatga befarq emaslar. Mamlakatning juda oz sonli (ko'pincha bir yoki ikki) tovarlar etkazib berishdagi haddan tashqari

ixtisoslashuvi iqtisodiyotni jahon bozoridagi narxlarning pasayishiga bog'liq bo'lishiga olib keladi, mamlakat iqtisodiyotining tarmoq tarkibini ("monokultura mutaxassisligi" va iqtisodiyotning eksportga yo'naltirilganligi) qisqartiradi.

Muayyan ekinlarni yetishtirish va tabiiy resurslardan foydalanishga asoslangan tarmoqlar katta daromad keltirishi mumkin, ammo ular faqat jismoniy mehnat talab qiladilar va ularning rivojlanishi mamlakatlarda alohida-alohida bo'lib ketadi va boshqa mahalliy iqtisodiyot va mintaqalarning rivojlanishini rag'batlantirmaydi. davlatning Bunday muammo dunyodagi ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarga xosdir.

Shu bilan birga, "uchinchi dunyo" mamlakatlari guruhida "yangi sanoat mamlakatlari" (NIS) mavjud: "Osiyo ajdarlari" - Koreya Respublikasi. Bu mamlakatlar katta ulushga ega sanoat ishlab chiqarish va butun rivojlanayotgan mamlakatlar eksporti. Hozirgi vaqtda ushbu mamlakatlar ko'plab iqtisodiy ko'rsatkichlarga yaqinlashmoqda. Ushbu davlatlar ishlab chiqarish sanoati, ayniqsa, elektronika va elektrotexnika mahsulotlarini ishlab chiqarish va eksport qilish bo'yicha ixtisoslashgan.

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida katta o'zgarishlar ro'y berdi. Ushbu o'zgarishlarga sabab bo'lgan asosiy omillar orasida ilmiy-texnikaviy inqilob (NTR), integratsiya jarayonlari, xom-ashyo, energetika va umumiy iqtisodiy inqirozlar, shuningdek, zo'riqish (va boshqalar) kiradi.

Katta iqtisodiy daromadlar va undan yuqori iqtisodiy aloqalar davlatlar, mamlakatlar guruhlari, qit'alar orasida zamonaviy dunyo va jahon iqtisodiyotining rivojlanishidagi muhim element hamdir. Bugungi kunda hatto eng rivojlangan mamlakat ham zamonaviy mahsulotlarning barcha turlarini teng darajada samarali ishlab chiqqa olmaydi va buning ma'nosi yo'q.

Xalqaro iqtisodiy munosabatlarning ko'plab shakllari mavjud. Ular orasida: tashqi savdo, kapitalni eksport qilish, ilmiy-texnikaviy hamkorlik, kompensatsiya operatsiyalari, aloqalar, turli turdag'i xizmatlarni taqdim etish (masalan, portlarda chaqirayotgan xorijiy kemalarga xizmat ko'rsatish), xalqaro turizm, ob'ektlarni birgalikda qurish va boshqalar.

Har bir mamlakatga nisbatan bir shakl yoki boshqa xalqaro iqtisodiy munosabatlarning o'rni uning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, mehnatning xalqaro bo'linmasida ixtisoslashuvi va boshqa omillar bilan belgilanadi.

Ko'p mamlakatlar uchun tashqi savdo tashqi iqtisodiy aloqalarning asosiy shakli hisoblanadi. MRIda mamlakat ishtiroki darajasi eksport va tovarlar va xizmatlar importining geografik va tovar tuzilmalari ko'rsatkichlarida aks ettirilgan.

Jahon iqtisodiyoti sharoitida xalqaro savdoning bir qator yirik geografik hududlari (oqimlari) ishlab chiqildi. Shunday qilib, savdodagi eng katta savdo hajmi G'arbning iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlari (G'arbiy Yevropa mamlakatlari, Amerika va Yaponiya) bo'lib, ularning jahon savdosidagi ulushi taxminan 70% ni tashkil qiladi. Bu asosan tayyor sanoat mahsuloti (barcha mahsulot, kimyo va boshqa sanoat maxsulotlari) savdosi hisoblanadi. Istisno Janubiy Afrikada (iqtisodiy qayta tiklanadigan kapitalizm mamlakatlari, ya'ni xom ashyo va qishloq xo'jaligi mahsulotlarining eksportdagi ulushi sezilarli darajada yuqori bo'lgan mamlakatlar) tomonidan amalga oshiriladi.

So'nggi yillarda rivojlanayotgan mamlakatlarning xalqaro savdodagi ulushi ortdi. Bir tomondan, xomashyodan (va "yangi sanoat mamlakatlaridan" va tayyor sanoat maxsulotlaridan), boshqa tomondan esa, mashina va oziq-ovqat mahsulotlarini import qilish hisobiga mashina va uskunalar narxi xomashyo narxlar ("narxi qaychi") ham tezroq o'sadi. Biroq, savdo shartlari, bu mamlakatlar uchun noqulay bo'ladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarning aksariyati jahon bozoriga (asosan, sanoati rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyoti uchun) xom-ashyoning faqat etkazib beruvchisi hisoblanadi.

Rivojlanayotgan mamlakatlar o'zlarining qayta tiklanishiga va iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlar bilan munosabatlarining belgilangan xususiyatlarini o'zgartirishga qaror qilishdi. Ular har qanday siyosiy sharoitlarda holda iqtisodiy yordam bilan ta'minlash va xom ashyo va tayyor mahsulotlar uchun narxlaradolatli barpo etish rivojlanayotgan mamlakatlar hududida transmilliy korporatsiyalar faoliyatini monitoring qilish uchun talablarni o'z ichiga olgan yangi jahon iqtisodiy tartibi talablarini, barpo etish ilgari surdi.

Umuman hozir o'zлari (ichki savdo) o'rtasida savdo rivojlanishi, katta Sanoati rivojlangan mamlakatlarning bozorlarida ketadi holda mol almashish uchun ularni faollashtirish uchun, past bo'ladi.

Buning uchun mintaqaviy iqtisodiy guruhlar va kasaba uyushmalari tashkil etiladi (masalan, ASEAN, SAARC, MERCOSUR va boshqalar).

O'ziga xos belgilar savdo aloqalari Yuqori rivojlangan kapitalistik mamlakatlar bilan Rossiya. Bugungi kunda ular jahon savdosining faqat 1 foizini tashkil qiladi. Uzoq vaqt davomida sotsialistik mamlakatlar qarorgohga va bu iqtisodiy guruh ichida amalga oshirilgan ko'p hollarda savdo O'zaro iqtisodiy yordam kengashi (CMEA) bor edi. Uning yiqilishidan so'ng mavjud bo'lgan iqtisodiy aloqalar buzildi. Sharqiy Evropa davlatlari tashqi savdolarini G'arbiy Evropaning qo'shni davlatlariga yo'naltirishdi.

Hozirgi vaqtda Rossiya Federatsiyasining tovar aylanmasi tarkibi ijobjiy emas. Rossiyadan G'arbga eksport qilinadigan mahsulotlar ixcham yoqilg'i va xom ashyo va metallar bilan chegaralanadi, asosan mashina, uskunalar va oziq-ovqat import qilinadi.

Dunyoning barcha mamlakatlarini qamrab oluvchi, jahon iqtisodiyoti va mehnatning xalqaro bo'linishi so'nggi yillarda kenglikda emas, balki chuqurlikda rivojana boshladi. Iqtisodiy munosabatlar yanada murakkablashib, yangi shakllarni qo'lga kiritmoqda. Xalqaro ixtisoslashtirish va almashinuvni chuqurlashtirish ko'plab mamlakatlarning milliy iqtisodiyotlari bilan yaqinlashishiga olib keldi.

Xalqaro mehnat taqsimoti - xalqaro iqtisodiy integratsiyasining yangi, yuqori darajasi. Bu mamlakatlarning iqtisodiy siyosati va ijtimoiy hayotning boshqa sohalaridan kelib chiqib, mamlakatlar guruhlarining chuqur va barqaror aloqalarini rivojlantirish jarayoni.

Mintaqaviy va tarmoqlar orasida eng muhim iqtisodiy guruhlardan biri sifatida Yevropa Ittifoqi (EI), Janubiy Osiyo mamlakatlari uyushmasi (ASEAN), Lotin Amerikasi integratsiyasi assotsiatsiyasi (LAIA), Shimoliy Amerika erkin savdo shartnomasi (NAFTA), Neft eksport qiluvchi davlatlar tashkiloti (OPEK) va boshqalar.

Bundan tashqari, uchinchi dunyo mamlakatlari (rivojlanayotgan mamlakatlar) o'rtasida uzoq muddatli savdo, valyuta va ishlab chiqarish aloqalari rivojlanayotgan mamlakatlar hududida iqtisodiy jihatdan rivojlangan davlatlarning ta'siriga qarshi kurashish imkonini berishi mumkin, ularga qo'shimcha kuch-g'ayratlarni iqtisodiy rivojlanish teng huquqli xalqaro iqtisodiy munosabatlarni o'rnatishga asoslangan.

"Zamonaviy dunyoning asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari, boshida. 1990-yillar. "Zamonaviy dunyo asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarini (90-yillarning boshida) taqdim etadi. Ammo, eng katta (Jahon valyuta jamg'armasi - XVF va boshqalar) jahon iqtisodiyoti g'oyasi ehtimol to'liq emas deb hisoblashadi.

Jahon aholisining qariyb 20 foizini tashkil etuvchi iqtisodiy rivojlangan davlatlarning bir nechasi dunyo boyligining 2/3 qismini ishlab chiqaradigan tezis yo'qolib bormoqda.

Izohlar asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni statistika hisoblash usullarida fundamental o'zgarishlarga asoslangan bo'lib, bu rasmni sezilarli darajada o'zgartiradi. Shunday qilib, yangi metodologiyaga ko'ra, dollar kursiga emas, balki milliy valyutalarning sotib olish qobiliyatiga bog'liq bo'lgan kurs asosida jahon mamlakatlarining yalpi ichki (yoki milliy) mahsulotining hajmini hisoblash taklif qilindi.

Shu nuqtai nazardan, XVJ rivojlanayotgan mamlakatlarning jahon iqtisodiyotiga qo'shgan hissasi 30% dan ortiq (18 yoki 14%, ilgari aytilganidek), va sanoati rivojlangan mamlakatlar dunyo boyliklarining yarmidan ozroq qismini ishlab chiqaradi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda ishlab chiqarish o'sishi tezroq (ayniqsa, "yangi sanoat mamlakatlarida"), asrning oxiriga kelib jahon ishlab chiqarishining yarimidan kamroq qismi rivojlangan mamlakatlarga to'g'ri keladi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti - OECD (hozirgi kunda uning a'zolari sanoati rivojlangan davlatlar sanaladi) va qator rivojlanayotgan mamlakatlarning qo'shilishi masalasi ham mavjud.

Bu yangi tizim har bir rivojlangan mamlakatning "statusi" kamayadi, ammo Xitoy, Turkiya, Meksika, Tailand kabi mamlakatlarning "og'irligi" sezilarli darajada oshadi. Xitoy (xalqaro tashkilotlarning rasmiy hujjalarda tez-tez rivojlanayotgan

davlatlar guruhi deb ataladigan) dunyoning uchinchi yoki to'rtinchi iqtisodiy qudratiga ega. 1992 yilda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan yalpi ichki mahsulot hisobiga ko'ra, 370 AQSh dollari bo'lgan, yangi \$ 2,460 (\$ 3,400, 1996) uchun o'sish davom etmoqda va Xitoy iqtisodiyotining umumiy rivojlanish sur'atlari yanada ta'sirli. Bu muhim farq.

Hozirgi vaqtida milliy valyutaning xarid qobiliyatining nisbati asosida hisob-kitoblarni olib boradigan Juhon tiklanish va taraqqiyot banki (XTTB yoki Juhon banki) hozirgi kunga qadar dunyoning barcha mamlakatlariga juda qattiq mezonlarni beradi: eng kam rivojlangan mamlakatlar uchun eng past imtiyozli kreditlar (YaIM 765 AQSh dollaridan kam). aholi jon boshiga hisoblaganda) va aholi jon boshiga tushgan daromad 4,3 ming dollarni tashkil etadigan mamlakatlar uchun kreditlar yo'q. Juhon iqtisodiyoti - xalqaro geografik taqsimot, turli xil iqtisodiy va siyosiy munosabatlarga asoslangan bir-biriga bog'langan milliy iqtisodiyot tizimidir.

Formasyon MX aslida butun insoniyat tarixini qamrab oladi. Uni yaratish jarayoni kapitalizmning rivojlanish bosqichida (XVI - XVIII asrlar) boshlandi. Buyuk natijalar natijasida geografik kashfiyotlar xalqaro savdo nafaqat eski dunyo, balki yangi dunyo ham qamrab olindi, natijada jahon bozorini shakllantirishga olib keladigan mahsulotlar almashinushi amalga oshirildi.

Transportning rivojlanishi ushbu bozorni yanada kengaytirishga yordam berdi. Dengiz tashish barcha qit'alarni bog'laydi. Temir yo'llarning uzunligini oshirdi.

XVIII - XIX asrlarda. Sanoat inqilobi yuz berdi, G'arbiy Evropa va Qo'shma Shtatlarning bir nechta mamlakatlarida katta mashinasozlik sohasi paydo bo'ldi. MX ning yakuniy shakllanishi XIX asrning oxiridan boshlab davrga tegishli bo'lishi mumkin. XX asr boshiga qadar

Bugungi kunda dunyodagi 3 ta asosiy MX markazlari mavjud: Yevropa (YaIMning 28% i yalpi ichki mahsulot), AQSh (YaIMning 26%), Yaponiya (YaIMning 10%).

YaIM - mamlakatda yaratilgan aholi tomonidan iste'mol qilinadigan tovarlar va xizmatlar umumiy qiymati, davlat xaridlari va investitsiyalar.

Xalqaro geografik bo'linma (MGRT) ayrim davlatlar mahsulotlarini va xizmatlarini ishlab chiqarishda va keyinchalik ularni almashtirishda ixtisoslashtirilgan holda ifodalananadi.

Xalqaro mehnatning jo'g'rofiy bo'linish natijasi ushbu mamlakat uchun xalqaro ixtisoslik bo'limi hisoblanadi.

Xalqaro ixtisoslik sanoati mahsulotlarni eksport qilishga ko'proq e'tibor qaratadigan va birinchi navbatda MGRTda davlatning "yuzi" ni belgilaydigan sanoat sanoati.

Bunday mutaxassislik paydo bo'lishi uchun muayyan shartlar bajarilishi kerak:

- 1) IGRTda ishtirok etadigan mamlakat kamida ba'zi davlatlarning oldida tegishli mahsulotlar ishlab chiqarishda ba'zi afzalliklarga (masalan, boy tabiiy boyliklarga) ega bo'lishi kerak;
- 2) ushbu mahsulotlarga muhtoj bo'lган mamlakatlar bo'lishi kerak;
- 3) mahsulotni sotiladigan joyga yetkazib berish qiymati etkazib berilgan mamlakat uchun foydali bo'lishi kerak;
- 4) davlat ushbu mahsulotni o'zi uchun zarur bo'lganidan ko'proq ishlab chiqarishi kerak.

Xalqaro mutaxassislikning filiallari misollari:

- Yaponiya - avtomobillar, kemalar, radioelektronika va robotika mahsulotlarini eksport qilish.
- Bolgariya - chiqindi agrosanoat majmui va yuk ko'tarish uskunalari.
- Kanada - don, o'rmon mahsulotlarini ishlab chiqarish.
- Zambiya - mis javhari va qayta ishlangan mis eksporti va boshqalar.

MGRTdagi har qanday davlatning ishtirok etishi, birinchi navbatda, ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanish darajasiga bog'liq. Shu bois, sanoati rivojlangan mamlakatlar "qayta ishlangan", qimmatbaho mahsulotlar - mashinalar va uskunalar, mustahkam turdag'i mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha yetakchi o'rinni egallaydi.

Xalqaro mehnatning jo'g'rofiy bo'linishi tushunchasi

Bu tushuncha jalg ko'p geograflar jalg etdi - NN Baranski, IA Witwer, NN Kolosovsky, G. Saushkina, IM Maergoiz, P. Alampieva BN Semevskii , A. Alaeva va boshqalar, lekin N.N. Baranskiy uni asoschisi deb hisoblashi mumkin.

Birinchidan, N. N. Baranskiy mehnatning geografik (hududiy) bo'linishining mohiyatini mehnatning ijtimoiy bo'linishining kengaygan shakli sifatida aniqladi. Ikkinchidan, uni mintaqalararo va xalqaro maydonlarga ajratdi. Uchinchidan, u geografik mehnat taqsimoti - tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan asosiy ikki omilning kontseptsiyasini kengaytirdi. To'rtinchidan, u xalqaro geografik mehnat taqsimotining tarixiy rivojlanishini alohida qayd etdi. Beshinchisi, u mehnatning jo'g'rofiy bo'linishining asosiy natijalarini - iqtisodiy hosildorlikni oshirish, iqtisodiy hududlarni shakllantirish va ixtisoslashtirishni aniqladi. Oltinchisi, u bu kontseptsiya ma'nosini ochiq tushuntirib, uni asosiy tushunchaga aylantirdi iqtisodiy geografiya. Yettingidan, u xalqaro geografik bo'linish kontseptsiyasini asosan jahon iqtisodiyoti kontseptsiyasi bilan birlashtirib, uni harakatlantiruvchi kuch deb atadi, Jahon iqtisodiyotining "ruhi".

N.N. Baranskiy, bir mamlakat javdari va zig'ir, guruch va paxta ishlab chiqarishi mumkinligini alohida ta'kidladi, lekin bu faqat xalqaro mahsulotlarning geografik taqsimotiga qatnashmasdan emas, balki ularning mahsulotlarining xilmalligini ko'rsatadi. Ikkinchisi faqat qachon paydo bo'ladi turli davlatlar mehnatning natijasi bir mamlakatdan ikkinchisiga ko'chirilganda bir-birlari uchun ish olib boradi. Bunday ishning tashqi ifodasi jahon savdosining o'sishi, yuk oqimlarining soni va hajmi.

Bundan tashqari N. N. Baranskiy mehnatning geografik taqsimoti uchun quyidagi umumiy zaruriy shartlarni belgilab oldi: agar uni sotish joyidagi tovarlar ishlab chiqarilgan joyda uning narxidan oshib ketgan bo'lsa, uni tashish uchun transport xarajatlari bilan jamlangan taqdirda amalga oshirilishi mumkin. Bu qoida, u formulada ifodalangan $C_v > Wed + T$, qararda C_v - sotish joyidagi tovarlar narxi, $Chor$ -tovarlar ishlab chiqarish joyidagi narx, t - transport xarajatlari.

I. Vitver mehnatning xalqaro geografik bo'linishini shakllantirish uchun zarur bo'lgan uch shartni yozdi. Birinchidan, ushbu mamlakatning rivojlanishida boshqa

mamlakatlarga nisbatan rivojlanishning ma'lum bir ustunligi bo'lishi kerak. Ikkinchidan, ishlab chiqarilgan mamlakat tashqarisida o'z mahsulotlariga yuqori narxda talab bo'lgan mamlakatlar bo'lishi kerak. Uchinchidan, mahsulotni ishlab chiqarilgan joydan iste'mol joyiga ko'chirish narxi ishlab chiqarish bahosi va sotish narxi o'rtasidagi farqni "yeyishga" yo'l qo'ymasligi kerak. I.Vitvor o'z asarlarida geografik mehnat taqsimoti "kenglikda", ya'ni ushbu jarayonlarda yangi hududlarni jalg qilish va "chuqurlikda", ya'ni mehnatni taqsimlashning intensivligini oshirish orqali ko'rib chiqdi.

Yu G.G. Saushkin o'zining asosiy monografiyasida mehnatning geografik bo'linish muammolariga bag'ishlangan (N.N. Baranskiy, I.V. Vitvera va boshqa ko'plab geograflardan farqli o'laroq, u uni hududiy taqsimlanish deb ataydi). Unda u bu kontseptsianing geografik ilm-fan uchun ahamiyati haqida gapirib, transport bilan bog'liqligini, tabiiy resurslar, ishlab chiqarish kontsentratsiyasi, atrof-muhit. Ehtimol, eng muhim, mehnatning bo'linishning olti bosqichi: global, xalqaro, tumanlararo, hududiy, mahalliy va mahalliy miqyoslarni taqsimlash. Bu darajalarning dastlabki ikkisi ham jahon iqtisodiyoti bilan bevosita bog'liq.

E. Alaev terminologiya nuqtai nazaridan ikkita fikrni kelishib olishga urinib ko'rdi va mehnatning hududiy bo'linishini nafaqat ichki va hududiy bo'linish bo'linmasini da'vat etib, uni xalqaro mehnat taqsimotidan ajratdi, biroq bu taklif juda ko'p qo'llab-quvvatlanmadni.

Kelajakda akademik O.T. Bogomolov mehnatning xalqaro geografik bo'linmasi masalalarini hal qildi. Uning ta'rifiga ko'ra, mehnatning xalqaro geografik bo'linishi (MGRT) - ayrim mamlakatlarda moddiy mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqarishning ichki ehtiyojlari, ya'ni tashqi almashinuv va barqaror kontsentratsiyalash jarayoni, tashqi mahsulotni sotib olish asosida ishlab chiqarish imkoniyatlaridan foydalanishni rivojlantirish jarayoni. Shuningdek, u xalqaro geografik mehnat taqsimotining asosiy omillarini aniq belgilab berdi: 1) tabiiy-geografik; 2) iqtisodiy va geografik; 3) ijtimoiy-siyosiy; 4) ijtimoiy-iqtisodiy; 5) ilmiy-texnik taraqqiyot omillari.

Natijada, xalqaro geografik mehnat taqsimoti bir-birini to'ldiruvchi ikki qo'shimcha jarayonlar bilan birga amalga oshirilishi mumkin. Birinchidan xalqaro ixtisoslashtirilgan ishlab chiqarish, bu interrabrans va intrabranch bo'lishi mumkin. Bilan birga disiplinlerarası ixtisoslikmamlakat odatda o'zining xalqaro ixtisoslashuviga aylanadigan ozgina turdag'i mahsulotlarni, birinchi navbatda tog'-kon, yoqilg'i va xom-ashyo sanoati, qishloq xo'jaligini ishlab chiqaradi va eksport qiladi. Uchun ichki sanoatning ixtisoslashuvitayyor mahsulot (ob'ekt) ishlab chiqarishda xarakterli ixtisoslashuv, shuningdek qismlar va yig'ilishlar (portlatilgan). Bosqich (texnologik) mutaxassislik ham mavjud. Ikkinchisi xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, alohida mamlakatlar, milliy iqtisodiyotlar o'rtasidagi ishlab chiqarish munosabatlarini shakllantirish. Bunday ixtisoslashuv va hamkorlik har bir mamlakatning "xalqaro" geografik bo'linmasida "yuz" ni belgilaydi. Bundan tashqari, MGRT natijasida odatda sodir bo'ladi hududiy bo'shliqishlab chiqarish va iste'mol joylari orasida.

STD rivojlanishi tufayli, xalqaro geografik mehnat taqsimoti asta-sekin murakkablashib bormoqda. Misol uchun, ishlab chiqarish hajmi tobora ortib bormoqda. Hududiy jihatdan ushbu murakkablik alohida hududlarni shakllantirishga olib keladi *xalqaro iqtisodiy integratsiya*.

1.3. Jahon xo'jaligi rivojlanishining yangi davr asoslari

Jahon xo'jaligining shakllanish jarayoni amalda kishilik jamiyatining jami tarixini o'z ichiga oladi. Chunki u ishlab chiqarish kuchlarining necha ming yillar davomidagi evolutsiyasining natijasidir. Jahon xo'jaligining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlarini o'ziga xos xususiyatlari bilan ifodalanuvchi ayrim bosqichlarga taqsimlash mumkin. Birinchi va eng uzoq davrni o'z ichiga olgan jahon xo'jaligi belgilari va regional xususiyatlari shakllana boshlagan bosqich buyuk geografik kafishfiyotlar davrigacha davom etgan. Buyuk geografik kashfiyotlar natijasida xalqaro savdo Yevropa va Osiyodan keyin Yer sharining boshqa regionlarini ham qamrab oladi. Regionlar o'rtasida mahsulotlarni ayrboshlash jahon

bozorini vujudga keltiradi. Ushbu bozor transport rivojlanishi munosabati bilan yana ham kengaydi, chunki dengiz transporti barcha materiklarni birlashtirishga imkon berdi. Juhon xo'jaligi XX asr arafasida to'la-to'kis shakllanib bo'ldi hamda mazkur asrning birinchi yarmida uning nvojlanish, ayrim hududlarni qamrab olish hisobiga amalga oshdi.

Juhon xo'jaligi iqtisodiy kategonyada, chunki uning to'g'risidagi tushuncha ijtimoiy mehnat taqsimoti tushunchasi, xo'jalik aloqalarining baynalmilallashishi hamda xalqaro iqtisodiy integratsiyalanishi bilan aloqadordir.

Juhon xo'jaligi geografik kategoriya bo'lib, u uch yo`nalishda tadqiq etiladi:

1. Juhon xo'jaligning umumiy geografiyasi.
2. Uning tarmoqlar geografiyasi.
3. Yirik regionlar va subregionlar geografiyasi.

Juhon xo'jaligning shakllanishi va rivojlanishida xalqaro geografik mehnat taqsimotining o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Geografik mehnat taqsimoti - bu ijtimoiy mehnat taqsimotining hududiy shaklidir. Geografik mehnat taqsimoti miqyosiga ko'ra -rayonlararo va xalqaro mehnat taqsimotiga bo'linadi. Xalqaro geografik mehnat taqsimoti jahon xo'jaligning harakatlantiruvchi kuchi va negizidr.

Xalqaro geografik mehnat taqsimoti ayrim mamlakatlarni ma'lum turdag'i mahsulotlar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishga, shular bilan keyinchalik ayriboshlashga ixtisoslashganligini anglatadi.

Geografik mehnat taqsimotining eng asosiy natijasi - bu xalqaro ixtisoslashuv tarmog'idir. Ayrim mamlakatlarning ma'lum turdag'i mahsulotlarni isnlab chiqarishga va xizmat ko'rsatishga ixtisoslashganligi ularni o'zining ichki ehtiyojlaridan ortiqcha miqdorda ishlab chiqarishni va xizmat ko'rsatishni taklif etishni taqozo qiladi. Shuning oqibatida xalqaro ixtisoslashuv tarmoqlari, ya'ni eksportga mahsulot ishlab chiqaruvchi, mamlakatning xalqaro geografik mehnat taqsimotidagi o'rmini belgilab beruvchi tarmoqlar shakllanadi.

Shunday qilib, XIX asrning 2-yarmida keng miqyosda temuryo'llarning barpo qilinishi va dengiz transportining ildam sur'atlar bilan rivojlanishi quruqliklar va materiklarni bog'ladi hamda jahon savdosi va jahon xo'jaligning shakllanishini

ta'minladi. Lekin jahon xo'jaligining rivojlanishida asosiy rolni XVII-XIX asrlarda G'arbiy Yevropa va AQSH da barpo etilgan yirik mashinalashgan sanoat o'ynadi. Demak, jahon xo'jaligi XIX asr oxiri va XX asr boshida yirik mashinalashgan sanoat dengiz transporti va jahon bozorining taraqqiyoti natijasida vujudga keldi.

Jahon xo'jaligi - bu bir-biri bilan umumjahon iqtisodiy munosabatlari orqali bog'langan dunyodagi barcha mamlakatlar milliy xo'jaliklarining majmuidir.

Jahon xo'jaligining geografik «modeli» kundan kunga murakkablashib bormoqda. XIX asrning oxirigacha barcha ko'rsatkichlar bo'yicha bir markaz - Yevropa yaqqol ko'zga tashlanar edi. Undan keyin ikkinchi jahon markazi - AQSH vujudga keldi va yetakchi rolni o'ynay boshladi.

Ikkinci jahon urushigacha bo'lган davrda jahon xo'jaligining yangi markazlari - sobiq Ittifoq va Yaponiya vujudga keldi. Undan keyingi yillarda Xitoy va Hindiston, Kanada, Avstraliya va Braziliya, Janubi-g'arbiy Osiyoning neft qazib oluvchi mamlakatlari singari yangi iqtisodiy markazlar shakllana boshladi. So'nggi chorak asrda jahon xo'jaligida to'rt «Osiyo yo'lbarslari» - Koreya Respublikasi, Tayvan (Rasmiy maqomi noma'lum mamlakat), Gonkong (1997-yil 1-iyul kuni XXRning tarkibiga kirdi) va Singapur sahnaga chiqdi. Mazkur hududiy o'zgarishlar natijasida Osiyo - Tinch okeani mintaqasining jahon xo'jaligidagi salmog'i yana ham oshdi, ahamiyati kuchaydi. Jahon xo'jaligi hozirgi vaqtda ko'p markazli xususiyatga egadir. U bir markazlidan ikki markazliga (Yevropa, AQSH), keyinchalik ko'p markazli xo'jalikka aylandi. Hozirgi vaqtda jahon xo'jaligi tarkibida 10 ta eng muhim markazlarni ajratish mumkin. Bularning ichida Yevropa va Shimoliy Amerika (AQSH, Kanada) eng katta iqtisodiy salohiyatga ega. Birinchi markazga butun jahon miqyosida ishlab chiqarilgan yalpi ichki mahsulotning (YIM) 30,7 foizi, ikkinchi markazga - 28,9 foizi to'g'ri keladi. Undan keyingi o'nnlarni Yaponiya (9,1 foiz), Xitoy, Janubi-sharqiy Osiyo, Braziliya, Janubiy-g'arbiy Osiyo (Fors ko'rfa zi sohilidagi mamlakatlar), Rossiya, Avstraliya va Hindiston egallaydi. Dunyo xo'jaligining geografik modelini hosil qiluvchi yuqoridagi mintaqalar va mamlakatlar bilan bir qatorda boshqa yirik uyushmalarni ajratish mumkin. Shular qatorida «katta sakkizlik» hamda Osiyo - Tinch okeani regioni mamlakatlari alohida o'rin egallaydi.

Xalqaro iqtisodiy integratsiya - bu ayrim mamlakatlar guruhlarining ular tomonidan kelishilgan davlatlararo siyosatni o'tkazishga asoslangan juda chuqur va barqaror o'zaro aloqalari rivojlanishining obyektiv jarayonidir. Iqtisodiy bloklarning eng asosiyлари iqtisodiy rivojlangan mamlakatlar mavjud bo'lgan G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerikada vujudga keldi. Shuning uchun ham integratsiyalashgan guruhlarning dastlabki ikkitasi - «Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyati» (YIH) hamda «Yevropa Erkin Savdo Assotsiatsiyasi» (YESA) ning aynan Yevropada barpo qilinganligi bejiz emas. Lekin ularning taraqqiyot yo'li har xil bo'ldi.

YIH ni barpo etish haqidagi shartnoma 1957- yil Rim shahrida imzolandi va 1958- yilda kuchga kirdi. Dastlab, uning tarkibida 6 mamlakat - GFR, Fransiya, Italiya, Niderlandiya, Belgiya va Lyuksemburg bor edi. Unga 1973-yilda Buyuk Britaniya, Daniya, Irlandiya, 1982- yilda Gretsya va 1986- yilda Ispaniya hamda Portugaliya qabul qilindi.

YESA 1954-yilda Buyuk Britaniya tashabbus bo'yicha YIH ga qarama-qarshi tashkilot sifatida tuzildi. Dastlab, unga Avstraliya, Buyuk Britaniya, Daniya, Norvegiya, Portugaliya, Shvetsiya, keyinchalik Islandiya va Finlyandiya qabul qilindi. Lekin, 1973- yilda mazkur tashkilot tarkibini Buyuk Britaniya va Daniya, 1986- yilda esa Portugaliya tark etdi. Shunga qaramasdan uning tarkibidagi mamlakatlar savdo aloqalarini rivojlantirishni davom ettirdilar. YESA da YIH dan farqli o'laroq davlatlarning suveren huquqlari saqlanadi.

YIH ga a'zo mamlakatlar 1986-yilda yagona Yevropa aktini qabul qildilar. Unda 1957-yilda «Umumiy bozorni» barpo qilish to'g'risidagi Rim shartnomasining asosiy talablari yana bir bor qo'llab-quvvatlandi hamda 12 mamlakatning yagona bozorga o'tishi bo'yicha yo'l belgilandi. Keyinchalik YIH «Yevropa hamjamiyati», 1991-yilning dekabr oyidan boshlab esa «Yevropa Ittifoqi» (YI) deb atala boshlandi. Xuddi shu yili Maastrix shahrida (Niderlandiya) «Yevropa o'n ikkiligi», «siyosiy va valuta-moliya Ittifoqi» to'g'risidagi shartnomalar qabul qilindi. Ikkinci shartnomaga binoan 1998-yilning 1-yanvar kuni Ittifoqning barcha mamlakatlarida yagona valuta - YEVRO muomalaga kiritildi. Hozirgi vaqtida YEVRO bilan AQSH dollari quvvati o'rtasida katta farq kuzatilmayapti, 1995-yilda Avstriya, Shvetsiya, Finlyandiya YI

a'zolari bo'ldilar. Uning tarkibiga 1998-2003-yillarda Sharqiy Yevropannig qator mamlakatlari (Polsha, Vengriya, Chexiya va boshqalar) qabul qilindi. Bugungi kunda YI tarkibi 28 davlatdan iborat.

G'arbiy yarimsharda 1989-yilidan beri AQSH va Kanadada «Erkin savdo» haqidagi Shimoliy Amerika kelishuvi (NAFTA) faoliyat ko'rsatmoqda. NAFTA mamlakatlari yagona valuta barpo qilish, tashqi siyosat hamda xavfsizlik siyosatini o'tkazish bo'yicha maslahatlashmaganlar. Lekin NAFTA YAMD hajmi bo'yicha YI va boshqa tashkilotlardan ustun turadi.

Yuqorida nomi keltirilgan tashkilotlardan tashqari Yevropa iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti 1967-yildan beri faoliyat ko`rsatib kelmoqda. AQSH, Kanada, G'arbiy Yevropaning ko`pchilik mamlakatlari, Yaponiya, Finlandiya, Avstraliya va Yangi Zelandiya kabi nufuzli mamlakatlar bu tashkilot a`zolaridir. Janubi-sharqiy Osiyo davlatlari Assotsiatsiyasi (ASEAN) rivojlanayotgan mamlakatlar asosida tuzilgan hamda integratsiya xususiyatlari chuqur rivojlangan tashkilot hisoblanadi. Uning tarkibida Indoneziya, Malayziya, Singapur, Tailand, Filippin va Bruney kabi mamlakatlar bor. Ushbu tashkilotning yaqin kelajakdag'i asosiy maqsadi erkin savdi zonasini tashkil qilishdan iboratdir.

1980-1981-yillarda Janubiy Amerikadagi 10 ta davlat ishtirokida Lotin Amerikasini Integratsiyalashtirish Assotsiatsiyasi tuzilgan. Uning asosiy maqsadi umumiy bozorni tashkil qilishdan iboratdir. Tarkibida ikki subregional: And mamlakatlari va La-Plata mamlakatlari guruhlari rasman barpo etildi. Avstraliyaning tashabbusi bilan 1989-yilda Osiyo-Tinch okeani regionida 12 mamlakatni yagona maqsad yo`lida birlashtirgan "Osiyo-Tinch okeanining iqtisodiy kengashi" integratsiya tashkiloti tuzildi. Uning tarkibiga AQSH, Kanada, Yaponiya, Avstraliya, shuningdek, ASEAN a`zolari hamda Koreya Respublikasi, Meksika va keyinchalik Rossiya kirdi.

Yuqorida qayd etilgan regional tashkilotlar bilan bir qatorda, jahon xo`jaligida juda ko`p tarmoqli iqtisodiy guruhlari mavjud. Shularning ichida 13 mamlakatni o`zida jamlagan "Neft eksport qiluvchi mamlakatlar tashkiloti" (OPEK) eng muhim integratsiya guruhi hisoblanadi.

Keyingi vaqtda fanda iqtisodiyotning uch turi: 1) agrar; 2) industrial; 3) post-industrial turlari mavjudligi haqida ma`lumot berilmoqda. Dunyoda sanoat taraqqiyoti yuz bergan XVII-XIX asrlargacha bo`lgan davrda iqtisodiyotning agrar turi hukmron edi. Keyinchalik sanoat turning ahamiyati osha bordi va bu jarayon hozirgi vaqtda ham davom etmoqda. Shu bilan birga, dunyo miqyosida iqtisodiy faol aholining salkam yarmi band ekanligini sedan chiqarmaslik lozim. Rivojlanayotgan mamlakatlarda mehnat bilan band aholining deyarli 60% i qishloq xo`jaligiga to`g`ri keladi.

Jahon xo`jaligining vujudga kelishi obektiv tarixiy jarayon bo`lib, xar xil mamlakatlar o`rtasida iqtisodiy aloqalarning chukurlashuvidan iboratdir. Bozor iqtisodiyotining ko`p yillik taraqqiyoti natijasida XIX asr va XX asr bo`sag`asida kapitalistik xo`jalik ko`rinishida bo`lgan jahon xo`jaligi vujudga keldi.

Jahon xo`jaligi xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimi va ularning amalga oshib borish vositalarining bir butun yaxlitligidan iborat.

Fan-texnika taraqqiyoti natijasida ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishi va mehnat taqsimotining chukurlashivi natijasida milliy iqtisodiyotlar rivojlanib, ichki bozordan tashki bozorga o`tish zarurati paydo bo`ldi.

Mehnat taqsimoti nafaqat bir mamlakat doirasida, u mamlakatlar o`rtasida xam amalga osha boshladni. Natijada xalqaro mehnat taqsimoti vujudga keldi. Xalqaro mehnat taqsimoti jahon xo`jaligining tashkil topishi va rivojlanishining muhim omiliga aylandi.

Jahon xo`jaligi ishlab chiqaruvchi kuchlarning asrlar davomidagi rivojlanishi, milliy regional va umumjahon miqyosida mehnat taqsimotining uzluksiz chuqurlashib borishi, turli mamlakatlar ishlab chiqarishining yakkalangan xolatdan chiqishi va ularning asta-sekin davlatlararo xo`jalik tizimiga kirib borishining natijasidir.

Xalqaro mehnat taqsimotining chuqurlashib borishi mamlakatlar o`rtasidagi fan-texnika, ishlab chiqarish, savdo-iqtisodiy aloqalarning ob`ektiv asosi bo`lib hisoblanadi va shu tufayli ishlab chiqarishning baynalmallashuvi umumjahon jarayoniga aylanadi.

Demak, xalqaro mehnat taqsimoti butun jahon xo‘jaligining tashkil topishi va rivojlanishining xal qiluvchi omilidir. Jahon xo‘jaligi barcha milliy xo‘jaliklarni uz ichiga oladi.

Jahon xo‘jaligi munosabat tarzida o‘z ob’ekti va sub’ekti ega. Xalqaro miqyosda resurslarning taqsimlanishi va samarali ishlatalishi, ishlab chiqarishning ixtisoslashuvi, uning kooperatsiyasi, iqtisodiy integratsiya, savdo-sotik, ilmiy texnikaviy xamkorlik, qoloqlik va qashshoqlikka chek qo‘yish, ekologiyaga zarar yetkazmaydigan iqtisodiy faoliyat yurgizish kabilar umumjahon munosabatlarining ob’ekti bo‘lsa, turli davlatlar, xalqaro va milliy firmalar, xalqaro tashkilotlar ularning subekti hisoblanadi.

I- bosqich. Jahon xo‘jaligi taraqqiyoti dastlabki bosqichda mamlakatlar ikki toifaga bo’lingan:

1. Kapitalistik monopol davlatlar.
2. Mustamlaka, yarim mustamlaka va qaram mamlakatlar.

II-bosqich. 1920-yildan to 1990-yilgacha bo‘lgan bosqichda jahon xo‘jaligi ikki qarama-qarshi xo‘jalik tizimiga, ya’ni jahon kapitalistik va sotsialistik xo‘jalik tizimlariga bo’lingan.

Ular o‘rtasidagi keskin iqtisodiy, g’oyaviy, siyosiy musobaqada sotsialistik jahon xo‘jaligi mag’lubiyatga uchradi.

III-bosqich. Jahon xo‘jaligining hozirgi bosqichida bozor iqtisodiyotiga o’tish davrini boshidan kechirayotgan mustaqil davlatlar jahon xo‘jaligiga kirish uchun iqtisodiy isloxatlar o’tkazish orqali ko’pgina mamlakatlarga xos bo‘lgan bozor iqtisodiy tizimini shakllantirmoqdalar.

Jahon xo‘jaligi ma'lum bir qonuniyatlar asosida rivojlanadi. Jahon xo‘jaligi bozor qonuniyatlariga amal qiladi.

a) Jahon xo‘jaligining o’zi mehnat taqsimotining maxsulidir, lekin bu xo‘jalik mehnat taqsimotini yanada chuqurlashtirib ishlab chiqarishdagi baynalminallikni kuchaytiradi. Bu esa ixtisoslashuv asosida xarajatlarni pasaytirish va maxsulotlar, xizmatlar sifatini oshirish imkonini beradi.

b) Juhon xo'jaligida iqtisodiy aloqalar rivojlanib boradi va ularning shakllari o'zgarib boradi, ishtirokchilar doirasi yangi mamlakatlar hisobidan kengayadi. Keyingi yillarda bu doiraga Markaziy Osiyoning yosh davlatlari, jumladan, O'zbekiston Respublikasi ham kirib keldi.

v) Iqtisodiy aloqalarning chuqurlashuvi xalqaro iqtisodiy integratsiyani yuzaga chiqaradi va integratsiya ularning eng oliv shakliga aylanadi. Mamlakatlararo, mintaqalararo integratsion aloqalar pirovard natijada umumjahon integratsiyasi bilan yakunlanadi.

g) Juhon xo'jaligining muhim qonuniyatlaridan biri, bu turli mamlakatlarning taraqqiyot darjasini jixatidan bir-biriga yaqinlashuvidir. Bu jarayon mamlakatlararo raqobat asosida bo'ladi, kam rivojlangan mamlakatlarning iqtisodiyoti taraqqiy etgan mamlakatlarga aylanishi yuz beradi. (masalan: XIX asr oxirida Angliya sanoati rivojlangan mamlakat bo'lsa, XX asrning 70-yillariga kelib AQSh, Yaponiya, Fransiya, Germaniya, Kanada va Italiya ham rivojlangan mamlakatlarni tashkil etdi. 80-yillarning o'rtalariga kelib ularning safiga Osiyodagi yangi industrial davlatlar Janubiy Koreya, Tayvan, Gonkong, Singapur, Malayziya va Tailand kelib qo'shildi. Turli mamlakatlar iqtisodiy darajalarining yaqinlashuvi va tenglashuvi sivilizatsiyalashgan munosabatlar natijasi hisoblanadi.)

Ishlab chiqarishning baynalminallashuvi mamlakatlar iqtisodiyotini bir-biriga bog'lab qo'yadi. Natijada teng xuquqli va o'zaro manfaatli aloqalar mamlakatlarning kam rivojlangan mamlakatlarga ta'sirini kuchaytirib, ularning rivojiga ko'maklashadi.

d) Hozirgi davrda jahon iqtisodiy rivojlanishining eng muhim xususiyatlaridan biri - turli mamlakatlar va xo'jalik regionlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklarning o'sib borishi hisoblanadi.

Malakatlarning savdo, ishlab chiqarish, valyuta-moliya sohalaridagi jahon tamoyillariga bog'liqlik ob'ektiv reallik hisoblanadi. Xozirgi davrda har qanday mamlakatni uning iqtisodi qanday rivojlangan bo'lishidan qat'iy nazar, jahon xo'jaligi aloqalariga jalb qilmasdan uning to'laqonli iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash mumkin emas.

Dunyo bir-biridan maqsadlari, amal qilish mexanizmi bilan farqlanuvchi turli xil ijtimoiy iqtisodiy tuzumlar, xalqaro guruxlarga bo'lingan.

Jahon hamjamiyati mamlakatlarni turkumlash har xil mezonlar asosida amalga oshiriladi.

I. Jahon hamjamiyati mamlakatlarini turkumlashga umumiylashtirish, xo'jalik tizimlarining xususiyatiga mos ravishda davlatlarning uchta guruxini ajratib ko'rsatish mumkin:

- a) rivojlanagan;
- b) bozor iqtisodiyotida rivojlanayotgan;
- v) bozor iqtisodi mavjud bo'limgan mamlakatlar.

Rivojlanganlik darajasi bo'yicha ham o'z navbatida uchta gurux farqlanadi: kam, o'rtacha va yuqori rivojlangan mamlakatlar.

Shimoliy-sharqiy Osiyo va Lotin Amerikasida yangi industrial mamlakatlar (YaIM).

Yuqori daromadli neft eksport qiluvchi mamlakatlar (Saudiya Arabistoni, Quvayt va boshqalar).

Eng kam rivojlangan mamlakatlar (EKVM) (Ekvador), shu jumladan, eng kambag'al mamlakatlar (Chad, Bangladesh, Efiopiya), har xil mintaqaviy ittifoqlar va baynalminal guruhlarga ajratiladi.

VI. Sinuiy yondashuviga ko'ra:

1. Sotsialistik mamlakatlar;
2. Kapitalistik mamlakatlar;
3. Uchinchi dunyo mamlakatlari.

Bu barcha turli-tumanlik bir butun, yaxlitlikka o'zaro iqtisodiy bog'liqlikning har xil jihatlari orqali tortiladi. Iqtisodiyotning baynalminallashuvi muqarrar hodisa bo'lib, jahon xo'jaligida xilma-xil aloqalarni yuzaga keltiradi.

II.BOB. GLOBALLASHUV JARAYONI VA JAHON XO'JALIGIGA INTEGRATSIYALASHUV

2.1. Jahon mehnat taqsimotida O'zbekistonning o'rni

Jahon xo'jaligi tizimining moddiy asosi bo'lib, xalqaro mehnat taqsimoti (XMT) hisoblanadi. Xalqaro mehnat taqsimoti – bu alohida mamlakatlarda u yoki bu tovarlarni ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni nafaqat o'z mamlakatida, balki boshqa mamlakatlarda ham amalga oshirishni ko'zda tutadi. Ishlab chiqarish baynalminal (internatsional) tashkil qilishning ushbu shakli u yoki bu mahsulotni ishlab chiqarishni qulay iqtisodiy ixtisoslashtirishda va o'zaro almashinishda ayrim mamlakatlarga qo'l keladi. Xalqaro mehnat taqsimoti mohiyati ishlab chiqarishning yagona ikki tarikibiy qismini ajratishda (uning xalqaro ixtisoslashuvi) va uning birlashuvi (ishlab chiqarishni xalqaro koooperatsiyalash)da namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, xalqaro ixtisoslashuv va ishlab chiqarishni kooperatsiyalash xalqaro mehnat taqsimoti shakllari paydo bo'lishi sifatida maydonga chiqadi. Ishlab chiqarishni kooperatsiyalash xalqaro mehnat taqsimotining paydo bo'lish bosh shakli hisoblanadi. O'z navbatida kooperatsiyalash ishlab chiqarishni ixtisoslashtirishga asoslanadi.

Xalqaro ixtisoslashuv va xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi xalqaro mehnat taqsimotning mazmun mohiyatini, shakllarini amalga oshirishni belgilovchi mezonlardir.

Ishlab chiqarishni xalqaro ixtisoslashtirish davlatlar o'rtasida mehnat taqsimotining shakli bo'lib, u bir turdag'i tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlarni mamlakat ichki iste'molidan ortib ishlab chiqarishni markazlashgan asosda o'sib borishi tushuniladi. Qaysikim, alohida davlatlar konkret tovarlar va xizmatlar (an'anaga ko'ra, ishlab chiqarish quvvati, kadrlar malakasi, tabiiy resurslar, milliy daromad darajasi, ichki bozor hajmini kengaytirish, mavjud va yangi iqtisodiy aloqalar bilan) ishlab chiqarishga ixtisoslashadi. Ishlab chiqarishni xalqaro ixtisoslashtirishning asosiy turlariga buyumlar (tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish), detallar (alohida qismlar va komponentlar ishlab chiqarish) va texnologik (ayrim

texnologik jarayonlar va operatsiyalarni amalga oshirish) jarayonlari kiradi. Ishlab chiqarishning xalqaro ixtisoslashuvi ikki yo‘nalish bo‘yicha rivojlanib boradi:

- ishlab chiqarishda (tarmoqlararo, ichki tarmoqlar ixtisoslashuvi) alohida korxonalarining ixtisoslashuvi;
- xududiy (alohida mamlakatlar ixtisoslashuvi, guruh mamlakatlar, mehnat taqsimoti uchun ma’lum mahsulotlar va ularning qismlarini ishlab chiqaruvchi hududlari).

Ishlab chiqarishning hududiy xalqaro ixtisoslashuvida esa alohida mamlakatlar va hududlarda ma’lum mahsulotlarni ishlab chiqarish va ularning bir qismini jahon bozoriga chiqarilishini yo‘lga qo‘yilishi tushuniladi.

Xalqaro ixtisoslashuv o‘zining taraqqiyotida bir necha bosqichlarni bosib o‘tgani. XX asrning 30-yillariga kelib jahonda xalqaro tarmoqlararo ixtisoslashuv hukmronlik qila boshladi. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda qayta ishlov sanoat tarmoqlari mahsulot ishlab chiqarishiga ixtisoslashadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar esa qazib olish tarmoqlari mahsulotlariga ixtisoslashdi. 1950-1960 yillarda tarmoqlararo ixtisoslashuv yetakchi o‘rinni egallashda davom etdi. Ammo birlamchi tarmok sifatida (avtomobil va traktorsozlik, sintetik buyoklar ishlab chiqarish, poyafzal, soatlar va h.k.) faoliyat ko‘rsatdi. 1970-1980 yillarda ichki tarmoqlararo ixtisoslashuvi birinchi o‘ringa chiqadi. Bu mayda qismlar va texnologik ixtisoslashuvlarni rag‘batlantirish, xalqaro tovar almashinuviga moslashdi. Jahon xo‘jaligida butlovchi va yarim fabrikatlarni ayra boshlash ham katta ahamiyat kasb etadi.

Narsa ishlab chiqarishga, yana mayda qismlar texnologik ixtisoslashuv ishlab chiqarish kuchlari taraqqiyotini belgilab beradi. Xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi taraqqiyoti darajasini aniqlaydi.

Xalqaro kooperatsiya iqtisodiy aloqalar mavjudligi, korxonalarining oddiydan murakkab shakllargacha tuzilgan shartnama (kontrakt)larini bajarish uchun birgalikda yaratgan va tashkil etgan korxonalarini qamrab oladi. Mehnatni taqsimlash shakli sifatida xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi turli mamlakatlar mehnatkashlari mehnatidan ishlab chiqarish jarayonida bevosita va kundalik foydalanishda o‘zaro uzviy harakatni vujudga keltiradi.

Iqtisodiy tabiat bo‘yicha xalqaro kooperatsiya ishlab chiqarish sohasida ishlab chiqarish kuchlari, ilmiy tadqiqotlar, tasarruf qilish va boshqalarda birgalikda belgilangan natijalarini qo‘lga kiritishda huddi shunday sharoitda ishtirokchilar yakka tartibda harakat qilganiga qaraganda kam mehnat sarflab kerakli yutuqga erishadi. Xalqaro ishlab chiqarish kooperatsiyasi mehnatining bosh vazifasi-yuksak mehnat unumdorligiga erishish, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarni ko‘paytirish vositasi bo‘lishdir. Shuningdek, bir necha mamlakatlarning birgalikdagi sa’y-harakatlarini birlashtirmay turib, amalga oshirib bo‘lmaydigan yangi prinsipial vazifalarni hal etishdir. Hozirgi zamon sharoitida jahon xo‘jaligi tizimida xalqaro kooperatsiya taraqqiyotining asosiy tendensiyasi transmilliy kooperatsiyalar (TMK) iqtisodiy hukmronligini kuchaytirishni taqozo etadi.

Ishlab chiqarishning xalqaro kooperatsiyalashuvi uzoq oqilona ishlab chiqarish shakli bo‘lib, qaysikim u ixtisoslashgan korxonalar o‘rtasida o‘rnataladi. Ular esa quyidagi hamkorlik sohalari bo‘yicha ajralib turadi:

- Ishlab chiqarishda texnologik hamkorlik qilish (litsenziya berish va mulkdan foydalanish huquqi, loyiha konstruktorlik hujjatlarni, texnologik jarayonlarni, mahsulot sifati, amaldagi korxonalarini modernizatsiya qilish kabilarni kelishib olish va ishlab chiqish, ishlab chiqarishni boshqarish, takomillashtirish, standartlash, sertifikatlash hamda ishlab chiqarish dasturlarini taqsimlash).
- Kooperatsiyalashgan mahsulotlarni sotish bilan bog‘liq bo‘lgan savdo
- iqtisodiy jarayonlari;
- Sotishdan keyin texnikaviy xizmat ko‘rsatish.

BMT Yevropa kommissiyasi konsepsiyasiga muvofiq sanoat hamkorligi ichida quyidagi shakllar (usullar) ajratiladi:

- «Kompensatsiya bitimi»;
- Qo‘shma dasturlarni amalga oshirish (ketma-ket va qo‘shma ishlab chiqarish);
- Kelishilgan ixtisoslashuv;
- Qo‘shma korxona;
- Qo‘shma korxonalar shaklidagi kooperatsion hamkorlik;

- Korporativ tuzilmalarning transmilliy kooperatsiyasi ishlab chiqarishning xalqaro ixtisoslashuvida ishtirok etishi quyidagi natijalardan iborat bo‘ladi:
- ishlab chiqarishning xalqaro ixtisoslashuvi chuqurlashadi, oqilona texnika va texnologiyalarni qo‘llash asosida ishlab chiqarish rentabelligi o‘sadi;
- muhim ilmiy - texnik vazifalarini hal etish imkoniyati tug‘iladi;
- bir necha mamlakatlardagi sheriklar bilan yangi murakkab turdagি buyuumlar yaratish muddatlari qisqaradi;
- marketing faoliyati yengillashadi;
- eksport yo‘llaridagi savdo to‘siqlari aylanib o‘tiladi yoki tuzatiladi;
- firmen rejalashtirish imkoniyati kengayadi.

Jahon iqtisodiyoti taraqqiyotining hozirgi davr bosqichlari axborot texnologiyasiga ega bo‘lgan holda, ishlab chiqarishni yangi texnik baza iqtisodiy tizimiga o‘tkazish bilan harakterlanadi.

Jahon iqtisodiyoti aloqalarining yetuklik darajasi tovar aynlanmasi (Tovar oborot) va moddiy ishlab chiqarish sur’atlari o‘sishiga nisbatan belgilanadi. Xalqaro iqtisodiy munosabatlar sohasida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarga tovar aylanmasi tarkibi, oldi –sotdi bitimlari salmog‘i haqida ma’lumotlar dalil bo‘ladi. Bular mehnat va kapital bozorida, jahon narx dinamikasi, tovarlar xizmatlari, mablag‘lar harakatiga yo‘naltirilgan ishlarda namoyon bo‘ladi.

Mamlakatlarning jahon xo‘jalik aloqalariga jalb etilishi darajasi xalqaro mehnat taqsimotida eksport kvotasi va aholi jon boshiga eksport hajmi ko‘rsatkichlarini hisoblash asosida baholanishi mumkin.

Eksport kvotasi – jahon bozorining alohida mamlakatlarda yalpi ichki mahsulot hajmiga nisbatan barcha eksportlar hajmi nisbatidir.

Eksport kvotalarining ahamiyati quyidagicha:

- milliy iqtisodiy ishlab chiqarishning boshqa mamlakatlar bozorida o‘z tovarlarini sotishga bog‘liq darajasini ko‘rsatadi;
- mazkur mamlakatning jahon bozorida sotish uchun ma’lum mahsulotlar ishlab chiqarish imkoniyatini aniqlaydi.

Agar eksport kvotasi 10% dan kam bo‘lmasa, «ochiqlik» darajasi ma’qul hisoblanadi.

Import kvotasi iqtisodiy ko‘rsatkichi bo‘lib, u mamlakat iqtisodiyoti uchun import ahamiyatini harakterlaydi. Import kvotasi – mazkur mamlakatning yalpi ichki mahsuloti importiga nisbatan YAIM da qancha qismi importni tashkil qilishini ko‘rsatadi.

Tashqi savdo kvotasi mamlakat tashqi savdo oborotining uni YAIM hajmiga nisbatan kattaligi nisbatidir. Tashqi savdo kvotasi mazkur mamlakat tashqi iqtisodiy aloqalari uning umumiy iqtisodiy o‘sishini nechog‘liq rag‘batlanishini ko‘rsatadi. Tashqi iqtisodiy kvota 27% ga yetganda milliy iqtisodiyotga rag‘batlantiruvchi ta’sir o‘tkaza boshlaydi, deb hisoblanadi.

Xalqaro mehnat taqsimoti mazkur mamlakat korxonalari kuchi nafaqat o‘z iste’molchilari ehtiyojini qondirish uchun ma’lum mahsulotlar ishlab chiqarish, balki o‘zi ishlab chiqarayotgan mahsulotlarga almashtirish uchun ham mahsulot ishlab chiqarishga qaratilishi kerak deb taxmin qiladi.

Xalqaro almashinish jarayonlarida xalqaro mehnat taqsimotini amalga oshirish qulay shartlarda har qanday mamlakatga afzallik beradi:

- eksport qilinayotgan tovarlar va xizmatlarning xalqaro va ichki narxi o‘rtasidagi farqni olish;
- nisbatan arzon importdan foydalanishda milliy ishlab chiqarishdan voz kechib, ichki harajatlarni tejash.

Xalqaro mehnat taqsimoti uch asosiy tiplar bo‘yicha amalga oshirilishi mumkin va bular ishlab chiqarish kuchlari tegishli rivojlanish bosqichlarini aks ettiradi: umumiy, xususiy va yakka tartibda.

Umumiy tipdagisi xalqaro mehnat taqsimoti, ya’ni ishlab chiqarish sohalari bo‘yicha (qazib olish, qayta ishslash, sanoat, qishloq xo‘jaligi) ko‘proq xo‘jalikni ekstensiv rivojlanish davriga xos va eng avvalo tabiiy, ishlab chiqarishning tabiiy – geografik sharoitlari bilan bog‘liq.

Xususiy tipdagisi xalqaro mehnat taqsimoti ma’lum sohalar, ularning tarmoqlari va ishlab chiqarish turlarida xalqaro ixtisoslashuvni taqozo etadi. Bunda

almashuvning internatsionallashuvi paydo bo'ladi va kengayadi, savdo o'sishi tezlashadi.

Yakka tartibdagi xalqaro mehnat taqsimoti alohida operatsiyalar (detallar, uzellar, agregatlar) va texnologik stadiyalarga ixtisoslashuvni taqozo qiladi. Bu sharoitda bozor hajmi o'sadi. Jahon savdosi o'zish sur'atida rivojlanadi (ishlab chiqarishga taqqoslanganda). Shuning uchun ham xalqaro savdoda komplektlovchi kooperatsiya tartibida, shu jumladan, trans milliy korporatsiya doirasida (TMK)1/2 dan ko'proq mahsulot tovar almashinuvi qayta ishlash sanoatiga to'g'ri keladi.

O'zbekistonning milliy iqtisodiyotining shakllanishida bozor asosiy yo'naliш hisoblanib, uni shakllantirish sohasida katta amaliy ishlar qilinmoqda.

O'zbekistonning milliy iqtisodiyotining shakllanishida bozor asosiy yo'naliш hisoblanib, uni shakllantirish sohasida katta amaliy ishlar qilinmoqda. Bunda, albatta bozor turlari, shakllarining barchasini yaratish va pirovardida to'laqonli harakat qiladigan, rivoj topgan bozor iqtisodiyotini yuzaga keltirish zarur.

Ma'lumki, O'zbekiston uchun jahon bozori juda zarur. Chunki uning iqtisodiyotda buyuk muvaffaqiyatlarga erishuvini tezlashtirishda jahon bozorining ta'siri kattadir. Iqtisodiy islohotning boshidanoq, bozorga o'tishning dastlabki, vaqtlaridanoq jahon bozorida qatnashish choralarini ko'ra boorish davr taqozosi. Jahon bozori biz uchun yangilik, chunki bunday imkoniyatga faqat mustaqillikdan keyingina erishdik.

Ilgari O'zbekistonning boshqa mamlakatlar bilan mustaqil aloqa o'rnatish imkonining o'zi bo'lмаган. Iqtisodiy aloqa sobiq ittifoq respublikalari bilan bo'lib, u ham ixtiyoriy tarzda bo'lmay, hech qanday manfaatdorlik e'tiborga olinmagan, majburan markazdan belgilangan holda amalga oshgan. Hozir bu aloqalar buzilib, umumiш iqtisodiy hayotga ta'siri katta bo'lmoqda.

Hozirgi sharoitda O'zbekistonning jahon mehnat taqsimoti to'g'risida gap yuritish o'rinsiz tuyuladi. Chunki buning iqtisodiy asosi to'la yaratilmagan, tashqi savdo doimiylikka ega emas. Shuning uchun ekportni amalga oshirish, imkoniboricha uni kuchaytirish to'g'risida fikr yuritish ahamiyatli bo'lib, bu sohadagi amaliyatga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mamlakatimizning bu boradagi

dastlabki harakatlari yaxshi natijalar bermoqda, tovarlar davlatimiz shakllantirayotgan tashqi savdoda ishlatilmoqda. O'tish davri, iqtisodiy islohot qiyinchiliklariga qaramay, jahon bozoriga yo'l ochish muvaffaqiyatlar keltirmoqda. Tashqi savdo oboroti 1996 yili 9,3 milliard dollarga yetib, bu 1995 yilga nisbatan 1,4 barobar ko'pdir.

Respublikamizning jahon bozoridagi bevosita muhim vazifasi iqtisodiyotimiz mustaqilligini, uning nomal holdagi harakatini ta'minlash uchun zarur tovarlar sotib olishdan iboratdir. Bunda ilmiy-texnik ishlanmalar, mashina va jihozlar asosiy ahamiyat kasb etishi kerak. Lekin umuman jahon bozorida qatnashish muvozanatini ta'minlash maqsadida eksportning ham sezilarli darajada bo'lishi juda ahamiyatlidir. Bu iqtisodiyotimiz kuchi va imkoniyatlaridan darak beradi.

Importda oziq-ovqat tovarlari salmoqli qismni tashkil etadi. Lekin keskin qo'llanilayotgan choralar bularning hajmi va hissasining kamayishiga olib kelishi kerak. Chunki Respublikamiz imkoniyatlarini hisobga olganda oziq-ovqatning asosan chetdan sotib olinishi ijobjiy hole mas. Biz uchun hozir bevosita tayyor mahsulotlarga qaraganda intellektual tovarlar, ayniqsa yangi texnika va texnologiya bilan bog'langan yangi-yangi ishlanmalar va bevosita investitsiyani sotib olish foydalidir. Importda qo'shma tadbirkorlik faoliyati ma'qulroqdir. Haqiqatdan ham chet investitsiyadan foydalanishda asosan shu usulga ko'proq yo'l ochilib, qo'llash ustunlik qilmoqda. Aytaylik, AQSh, Germaniya, Xitoy, Turkiya kabi mamlakatlar bilan jahon bozorida o'matilayotgan usul tayyor mahsulotlar bilan birga qo'shma tadbirkorlik faoliyatini kuchaytirishga qaratilib, bu sohada katta-katta ishlar amalga oshirilgan holda buni kengaytirishga harakat qilinmoqda.

2.2. O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatining rivojlanish tendentsiyasi

O'zbekistonning turli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarining rivojlantirilishi uning jahon xo'jaligi integratsiyasida samarali ishtirok etishini ta'minlaydi. Bunday xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik o'tish davri muammolarini hal etishni, shuningdek ijtimoiy yo'naltirilgan bozor xo'jaligini shakllantirishni

yengillashtiradi. Bu narsa kreditlar olishda, bevosita xorijiy investitsiyalarni jalg qilishda, mahsulotlarni jahon bozorlariga chiqarishda katta yordam beradi.

Mustaqil O'zbekiston 30 ta obro'li iqtisodiy va moliyaviy tashkilotlarning to'laqonli a'zosi bo'ldi. Bularning jumlasiga Jahon Banki guruhiga kiruvchi tashkilotlar, shuningdek, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Xalqaro Valyuta fondi, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo taraqqiyot Banki, Islom taraqqiyot banki, Butunjahon bojxona tashkiloti, Butunjahon turizm tashkiloti, Paxta bo'yicha xalqaro konsultativ komiteti va boshqa tashkilotlarga a'zo bo'ldi. Respublika xozirgi kunda USTga a'zo bo'lish uchun qator ishlarni amalga oshirmoqda.

Jahon Banki bilan hamkorlik. 1992 yil sentyabrdan O'zbekiston Respublikasi JB ga a'zo bo'ldi. 1992 yil sentyabrdan Toshkent shaxrida Jahon banking vakolatxonasi ochildi.

O'zbekiston Respublikasiga qarzlar quyidagi shartlar asosida beriladi:

- qaytarilish muddati 20 yil
- imtiyozlar davri 5 yil
- foiz stavkasi suzib yuruvchi, har yili aniqlanadigan.

Bank strategiyasi bosqichma-bosqich rivojlanishda hukumat islohatlarini qo'llab quvvatlash va tatbiq etish maqsadida maslahatlar berish, shuningdek texnik-moliyaviy yordam ko'rsatishni o'z ichiga oladi.

Jahon Banki kreditlarni asosan qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun suv ta'minoti va sanitariya irrigatsiya tizimi va drenajni qo'llashga ajratadi.

JB ning mamlakatga berayotgan yordamining(2002-2008 yil) asosiy maqsadi:

- A) valyuta va savdo tartibini liberallashtirish masalasida siyosiy holatni takomillashtirish va davlat boshqaruvi samarasini oshirish.
- B) xususiy sektor va to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish.
- C) ijtimoiy infratuzilmadagi davlat resurslarini qo'llash va taqsimlashdagi samaradorlikni oshirish.
- D) texnik xizmat va mamlakat infratuzilmasida irrigatsiya- melioratsiya, shularni ishlarini olib borishdagi tizimni quvvatlashlarni o'z ichiga oldi.

Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki bilan hamkorlik. O'zbekiston 1992 yil 19 apreldan YeTTB ga a'zo bo'ldi. O'zbekistonga YeTTB tomonidan kelgan vakillar respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy holatni o'rganish va kelajakdagi o'zaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadidagi tashrifi davomida bank direktorlar kengashi tomonidan O'zbekistonga nisbatan YeTTB o'z strategiyasini belgiladi. Bunda bank kelgusida O'zbekiston xususiy sektorini rivojlantirish va kengaytirish; tabiiy resurslarni o'zlashtirish; energetika sektorini, kichik va o'rta korxonalarini, paxtani qayta ishslash va boshqa yengil sanoatni, turizm infrastrukturasini rivojlantirish kabi sohalardagi asosiy yo'naliishlarni aniqladi.

Hozirgi kunda amalga oshirilishi davom etayotgan loyihami jumlasiga: kichik va o'rta biznesni rivojlantirish maqsadida beriladigan 3 kredit liniyasi - Asaka bankini xususiylashtirish (YeTTB aksionerlarining 20% garovi asosida), Sirdaryo GRESni 5 va 6 energiya bloklarini qayta tiklashning ikki fazasi; «O'zbektelekom» aksionerlik kompaniyasini 7% aksiyasi to'lovi asosida xususiylashtirish; kompyuter va axborot texnologiyasini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash uchun jamg'arma kabilarni kiritish mumkin.

Xalqaro valyuta fondi bilan hamkorlik. O'zbekiston 1992 yil sentyabr oyidan boshlab XVFga a'zo bo'lib kelmoqda. XVF 1995 yil yanvarda O'zbekiston Respublikasiga mamlakat boshqaruvi tomonidan qabul qilingan dastur asosida birinchi 72,4 mln. AQSh dollari miqdorida transh mablag'lari berdi. shuningdek 1995 yil dekabr oyida milliy valyutani qo'llab-quvvatlash maqsadiga 2 transh berilgan. Berilgan mablag'lar bo'yicha foiz stavka suzib yuruvchi hisoblanadi. Qarzni to'lash muddati 5,5 yilni tashkil etadi. 1995 yil 18 dekabrda XVF O'zbekiston Respublikasiga «Stend Bay» kreditini berdi. Bu mablag'lar iqtisodiy islohotlarni davlat tomonidan 1995-1996 yil qo'llab-quvvatlanishi uchun ko'zlangan 2000-2001 yil davlat tomonidan valyuta siyosatini tartibga solish uchun qo'llash chora tadbirlarini hisobga olgan holda 2001 yil avgustda O'zbekiston Respublikasi va XVF o'rtasida O'zbekiston Respublikasi 31 iyul va 31 dekabr 2001 yil oralig'idagi moliyaviy va iqtisodiy siyosat to'g'risida memorandum qabul qilingan. Memorandum asosida O'zbekiston va XVF vakillari hamkorligida 1-yanvar va 30 iyun yil oralig'iga

makroiqtisodiy va strukturaviy siyosatni asosini ishlab chiqildi. 2002 yil XVF monitoring dasturi asosida bir qancha vazifalarni bajarishdi. O'zbekiston Respublikasida turli vazirlik va idoralar o'rtasida chora tadbirlar o'tkazildi. Bundan asosiy maqsad iqtisodiy islohatlarni rivojlantirishda kredit va soliq budget siyosatini qattiq saqlagan holda valyuta rejimini tartibga solish bo'ldi. 2003 yilda O'zbekiston Respublikasiga XVF dan vakillar tashrif buyurishgan. Bu muzokaralarda XVF nizomidagi 8-modda davlat rejasি asosida bir necha shartlar imzolandi. Bunga savdo sohasidagi soliq budget va pul-kredit siyosatini amalga oshirishda samarali unsurlardan foydalanildi (2003 y). shuningdek tuzilmaviy islohatlar sohasida bir qancha ishlarni amalga oshirish kiradi.

2002 yil 15 oktabrda O'zbekiston Respublikasi XVF kelishuvidan 8- modda, 3-4 modda, 2a qismidagi shartlarini qabul qilishini ma'lum qildi.

Osiyo Taraqqiyot Banki. O'zbekiston Respublikasi 1995 yil 30 avgustda OTB ning to'laqonli a'zosi bo'ldi. OTB bilan o'zaro moliyaviy va texnik hamkorlik maqsadida, shuningdek OTBga taqdim etilishi mumkin bo'lgan investitsion loyihalarni tayyorlash ishlarini mo'ljallashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasi tomonidan 1996 yil 16 Yanvardagi №27 farmoyishi bilan OTB bilan hamkorlik uchun idora tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Milliy Banki OTB avuarida O'zbekiston Respublikasi milliy valyutasidagi rasmiy bank depozitariysi deb e'lon qilindi. Moliya Vazirligi OTB bilan aloqalarda ma'sul hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining MB O'zbekiston Respublikasini OTBning direktorlar kengashi guruhiga qo'shish to'g'risida murojaat qildi. Bu guruhga Malayziya, Singapur va Tayvan mamlakatlari kiradi. OTB bu murojaatnomani qabul qilgandan so'ng O'zbekiston iqtisodiy integratsiya maqsadlaridan kelib chiqqan holda Osiyo tinchlik mintaqasi mamlakatlari bilan tenglikda a'zo bo'ldi.

OTB respublika hukumati bilan kelishgan holda bank tomonidan kelgusida takomillashtirish uchun ba'zi iqtisodiyot sektorlari aniqlangan: qishloq xo'jaligi, transport va kommunikatsiya, ijtimoiy infrastruktura.

2001 yil 11-12 oktyabrda Toshkentda O'rta Osiyoda mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik bo'yicha OTB Vazirliklar konferensiyasi bo'lib o'tdi. Konferensiyada

aholining ijtimoiy axvolini yaxshilash, transport, savdo va energetika sohasidagi sun’iy to’siqlarni olib tashlash, energetika resurslaridan to’g’ri foydalanish, atrof-muhit himoyasini kuchaytirishda xususiy sektorni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, iqtisodiy infratuzilmani takomillashtirish masalalari ko’rib chiqildi.

BMTning Qishloq xo’jaligi savdosi tashkiloti (FAO) bilan hamkorlik. O’zbekiston Respublikasi 2001 yil noyabrda FAOga a’zo bo’ldi. 2002 yilda O’zbekiston FAOning «Mintaqada parvarish qilinayotgan yerlarning hosildorligini o’stirish» mintaqaviy dasturida ishtirok etdi. Bu loyihaning umumiyligi miqdori 1,34 mln. AQSh dollarini, shuningdek, O’zbekistonga 350 ming AQSh dollarini tashkil etadi. FAO dasturida O’zbekistondan tashqari Hindiston, Pokiston, Misr kabi mamlakatlar qatnashdilar.

Ma’lumki, bundan 25 — 30 yil oldin mamlakatimizda tashqi iqtisodiy aloqalar tugul, tashqi aloqalarning o‘zi yo‘q edi. Umuman, sobiq mustabid tuzum davrida u nihoyatda og‘ir ahvolga tushib qolgan, bирyoqlama rivojlangan, paxta monopoliyasi avj olgan, asosan, xom ashyo yetkazib berishga moslashgan zaif va nochor iqtisodiyotga ega yarimmustamlaka darajasidagi respublika bo‘lgan.

Paxtani o‘zi yetishtirib, uning narxi amalda qancha ekanini bilmaydigan, yurtimiz zaminidan katta hajmda qazib olingan turli nodir metallar, uran hamda boshqa strategik tovarlar haqida hech qanday ma’lumotga ega bo‘lmagan, jahon sivilizatsiyasidan uzilib qolgan xalq edik.

O’sha paytlari “O’zi kimmiz?” degan savolni berishga ham uyalardik.

Zero, davlatimiz rahbari ayтиб о‘тганидек, “Mustaqillik arafasida 20 milliondan ortiq aholimizni boqish uchun yurtimizda, bor-yo‘g‘i, 15 kunga yetadigan un va bug‘doy zaxirasi qolgan edi, xolos. Bularning barchasi O’zbekiston qanday og‘ir ahvolda, deyarli jar yoqasiga kelib qolganini ko‘rsatadi”.

Mana shunday murakkab sharoitda uzoqni o‘ylab hayotga tatbiq etilgan mashhur besh tamoyilga asoslangan, mamlakatimizni modernizatsiya qilishga qaratilgan islohotlar strategiyasini o‘zida uyg‘unlashtirgan taraqqiyotning “o‘zbek modeli” qo‘l keldi.

Ushbu dasturilamal vaqt sinovlaridan muvaffaqiyatli o‘tib, har qanaqa “shok terapiyasi” puch g‘oya ekani, marralar bosqichma-bosqich hamda izchil zabt etilishini isbotladi. Shu asosda xalqimiz turmush tarzini yaxshilash, ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga ega demokratik huquqiy davlatni barpo qilish maqsadida barcha zarur huquqiy asoslar yaratildi. Oradan qisqa vaqt o‘tdi.

Hozir esa “Kimmiz?” degan savolni o‘zimizga o‘zimiz baralla berishimiz mumkin.

Bugun-mi? Bugun jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi hali-hanuz davom etayotganiga qaramasdan, yalpi ichki mahsuloti o‘sish sur’atlari o‘rtacha kamida 8,2 foizni tashkil qilayotgan, aholisi real daromadlari tobora oshib borayotgan ozod va obod O‘zbekistonmiz, farovon hamda bir oiladek hamjihat yashayotgan o‘zbekistonliklarmiz. Qo‘lga kiritilayotgan yutuqlarimiz esa haqli ravishda jahonda tan olinmoqda.

Binobarin, kecha kim edigu bugun kim bo‘ldik?!

Ta’kidlash joizki, O‘zbekiston istiqlolga erishgach, qator davlatlar bilan mustaqil iqtisodiy hamkorlikni yo‘lga qo‘ya boshladi. U taraqqiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri, davlat siyosatining muhim jihatni sifatida belgilab olindi. Pirovardida ulkan tabiiy va ilm-fan salohiyati, qudratli eksport imkoniyatlariga ega bo‘lgan mustaqil mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi o‘rni hamda obro‘-e’tibori yangi bosqichga ko‘tarilib, ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni izchil amalga oshirish, milliy iqtisodiyotni yanada yuksaltirish, eksportbop mahsulotlar turini ko‘paytirish, eng muhimi, jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvimiz uchun emin-erkin sharoit yaratdi.

Shu bois bugungi kunda mamlakatimiz Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg‘armasi, Xalqaro rivojlanish assotsiatsiyasi, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Investitsiya kafolatlari bo‘yicha ko‘p tomonlama agentlik, Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti, Osiyo va Tinch okeani mintaqasi uchun iqtisodiy va ijtimoiy komissiyasi, BMTning savdo va taraqqiyot bo‘yicha konferensiyasi hamda Ta’lim, fan va madaniyat masalalari bo‘yicha tashkiloti, Xalqaro mehnat tashkiloti, Intellektual mulk bo‘yicha xalqaro tashkilot, Mustaqil

Davlatlar Hamdo'stligi, Shanxay hamkorlik tashkiloti, Islom hamkorlik tashkiloti, Osiyo hamda Islom taraqqiyot banklari kabi nufuzli tuzilmalarning a'zosi hisoblanadi.

Zero, jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash uchun nafaqat mavjud ichki zaxiralardan, balki xalqaro iqtisodiy tashkilotlar resurslaridan foydalanish ham muhim omil sanaladi. Ayni chog'da bugun rivojlangan mamlakatlar va global miqyosdagi biznes tashkilotlari o'z sarmoyasini har tomonlama jozibador, investorlarga nihoyatda qulay sharoitlar yaratib berilgan, inson kapitali ustuvor hamda mehnat salohiyati yuqori bo'lgan davlatlarga joylashtiradi. Shu ma'noda, Yurtboshimiz ta'kidlaganidek, "...bu kabi tashkilotlar bilan hamkorlikni amalga oshirish kelgusida ham tashqi siyosatimizning ustuvor yo'nalishlaridan bo'lib qolaveradi. Yurtimizda amalga oshirilayotgan yangilanish va iqtisodiy islohotlar jarayonida ushbu tashkilotlarning roli va o'rni benihoya katta".

Istiqlolning dastlabki yillaridanoq respublikamizda mazkur yo'nalishga alohida e'tibor qaratildi. Mustaqilligimiz e'lon qilingan kun esa O'zbekistonimizning dunyo hamjamiyatiga keng miqyosda hamda jadal integratsiyalashuvining boshlang'ich nuqtasi bo'lib hisoblanadi. Zotan, shu muqaddas, mo'tabar va ulug' sanadan e'tiboran mamlakatimiz xalqaro huquqning to'laqonli sub'ektiga aylandi. Shundan so'ng qisqa vaqt ichida yurtimiz suvereniteti yuzdan ortiq davlatlar tomonidan tan olinib, ular biz bilan iqtisodiy hamkorlik o'rnatish, uni ravnaq toptirishga tayyor ekanligini -bildirdi. Bu yosh hamda barkamol davlatimizning yorqin kelajagiga global miqyosdagi katta ishonch edi.

Xususan, 1992 yil 2 martda Birlashgan Millatlar Tashkilotining to'laqonli a'zosi bo'ldik. Shu kundan boshlab milliy bayrog'imiz uning Nyu-Yorkdagi bosh qarorgohida mag'rur hilpirab turibdi. O'shandan buyon mazkur tuzilma hamda uning ixtisoslashtirilgan tashkilotlari bilan turli sohalar, jumladan, iqtisodiy jabhada ham samarali munosabatlar mustahkamlanib borayotir.

O'tgan davrda BMT bilan iqtisodiyot, davlat boshqaruvi, sog'liqni saqlash va ta'lim, atrof-muhitni muhofaza qilish tarmoqlaridagi islohotlarni qo'llab-quvvatlash

yo‘lida qator loyihalar amalga oshirildi, shu maqsadda qiymati 430 million AQSh dollaridan ortiq texnik yordam ko‘rsatildi.

Shu o‘rinda 1993 yildan buyon respublikamizda BMTning Taraqqiyot dasturi (BMTTD) o‘z faoliyatini yuritib kelayotgani haqida alohida to‘xtalib o‘tish joiz. Boisi, 1999 yildan boshlab u bilan Mamlakat hamkorlik dasturi (MHD) asosida qator ishlar olib borilmoqda.

Bundan ko‘zlangan maqsad mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy ravnaqi bo‘yicha qisqa hamda o‘rta muddatga mo‘ljallangan ustuvor vazifalarni hal qilishda O‘zbekistonga texnik va konsultativ ko‘mak berishdan iboratdir. Bu borada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada taraqqiy toptirish, menejment hamda marketing yo‘nalishlariga zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, qishloq joylari, xususiy sektor, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish, tabiatni muhofaza qilish, energiyadan oqilona foydalanish kabi strategik sohalardagi loyihalarni ro‘yobga chiqarishda milliy institutlar qo‘llab-quvvatlanib kelinayapti. O‘zaro aloqalarga asos solingandan beri umumiy hajmi 200 million dollardan ziyod 250 ta loyiha bajarilgani buning tasdig‘idir.

O‘zbekistonning yuksak moliyaviy istiqboli 1992 yildan tan olingan. Sababi, shu yili davlatimiz Jahon bankining to‘laqonli a’zosiga aylandi. Bunda “O‘zbekiston Respublikasining Xalqaro valyuta fondi, Rekonstruksiyalash va rivojlanish xalqaro banki, Rivojlanish xalqaro assotsiatsiyasi, Xalqaro moliya korporatsiyasi, Ko‘p tomonlama sarmoya ajratishni kafolatlovchi agentlikka a’zoligi to‘g‘risida”gi Qonun poydevor vazifasini o‘tadi hamda Toshkentda uning vakolatxonasi ochildi. Mazkur global miqyosda faoliyat yuritadigan muassasa bilan sog‘liqni saqlash, ta’lim, energetika tizimini modernizatsiya va rekonstruksiya qilish, sug‘orish-drenaj tarmoqlarini qayta tiklash hamda ta’mirlash, kommunal xo‘jalik infratuzilmasini takomillashtirish va boshqa jabhalarda izchil hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan. Bu, o‘z navbatida, mamlakatimizning dunyo iqtisodiy-moliyaviy bozoriga jadal integratsiyalashuvi, taraqqiyotning “o‘zbek modeli” samaralari bilan jahon hamjamiyatini yaqindan tanishtirish imkonini bermoqda.

Mana shunday ijobiy natijalarni Yevropa Ittifoqi bilan olib borilayotgan aloqalar misolida ham ko‘rish mumkin. Gap shundaki, ushbu tuzilma bilan hamkorlik istiqlolning ilk yillaridayoq davlatimiz tashqi siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Qit’a davlatlari bilan aloqalar O’zbekiston Respublikasi hamda Yevropa hamjamiyati o‘rtasidagi sheriklik va hamkorlik doirasida rivojlanayotir. Binobarin, 1992 — 2015 yillarda umumiyligi qiymati 721,4 million yevrolik loyihami hayotga tatbiq etildi. 2020 yilga qadar esa Yevropa Ittifoqi moliyaviy va texnik ko‘mak doirasida qishloq joylarini rivojlantirish maqsadida oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishslash, suv ta’minoti hamda kichik sug‘orish tizimlari, fermer xo‘jaliklari, energetika kabi tarmoqlarda qator tashabbuslarni ro‘yobga chiqarishni rejalashtirayapti. Buning uchun dastlab 168 million yevro miqdorida mablag‘ ajratiladi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi doirasida ham savdo-iqtisodiy munosabatlar, transport-kommunikatsiya aloqalari, gumanitar sohalarni yanada taraqqiy toptirishni o‘z ichiga oluvchi ko‘plab muhim yo‘nalishlarning huquqiy asoslari va mexanizmlari yaratilib, amaliy chora-tadbirlar davom ettirilmoqda. Xususan, MDH tashkil etilganidan buyon O’zbekiston uzoqni o‘ylagan holda, iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish, xo‘jalik munosabatlarini yangi asosda saqlash kabi jarayonlarning siyosiy tus olmasligi tarafdori bo‘lgan mamlakatlar qatoridan muqim joy olib kelayotir. Ya’ni yurtimiz ushbu tashkilot doirasida davlatlar o‘rtasidagi savdo rejimi yomonlashib ketmasligi tamoyili asosida erkin savdo hududini shakllantirishni yoqlaydi. Boisi, bu MDH hududida barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ta’minlanishining muhim sharti bo‘lib xizmat qiladi. Shu ma’noda, respublikamiz 2013 yil 31 mayda Sankt-Peterburg shahrida imzolangan erkin savdo hududi to‘g‘risidagi yangi Sharthonmani ratifikatsiyaladi. Rossiya, Belarus, Qozog‘iston, Moldova hamda Ukraina ham uni qabul qildi.

Shubhasiz, tashqi iqtisodiy aloqalarda 2001 yil 15 iyunda O’zbekiston, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Rossiya, Xitoy va Tojikiston rahbarlari tomonidan Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT)ni tuzish to‘g‘risidagi Deklaratsiya imzolangani muhim bosqich bo‘ldi. Mazkur tuzilma o‘tgan davrda mintaqamizda barqarorlik

hamda xavfsizlikni mustahkamlash, iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish bo‘yicha ko‘p tomonlama hamkorlik mexanizmi, ochiq va konstruktiv muloqot maydoni, shuningdek, turli yo‘nalishlarda sheriklikni rivojlantirishning samarali vositasi ekanligini yorqin namoyon etdi. Ayniqsa, bu jihat mamlakatimiz tashabbuslari asosida sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilgani barchamizga g‘urur bag‘ishlaydi. O‘zbekistonning bu boradagi yutuqlariga Toshkent shahri mezbonlik qilgan ShHT o‘n beshinchi sammitining ishtirokchilari yuksak baho bergani ham buning yaqqol isbotidir.

Jumladan, Shanxay hamkorlik tashkiloti doirasida iqtisodiyot sohasida samarali munosabatlар olib borilmoqda. Bu yo‘lda tashqi savdo va iqtisodiy faoliyatga mas’ul bo‘lgan ShHTga a’zo davlatlar vazirlarining yig‘ilishi, Ishbilarmonlar kengashi hamda Banklararo birlashma kabi mexanizmlar faoliyat yuritmoqda. ShHT asoschilaridan biri hisoblangan respublikamiz boshqa a’zo davlatlar bilan teng holda tashkilot doirasidagi hamkorlik strategiyasini belgilab, mintaqaviy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlash, iqtisodiy va investitsiyaviy hamkorlikni rivojlantirish kabi yo‘nalishlarda sa’y-harakatlarni jamlashni muhim deb hisoblaydi.

Joriy yil 24 iyunda ShHTning Toshkentdagi sammitida savdo-iqtisodiy, investitsiyaviy hamda transport-kommunikatsiya sohalaridagi hamkorlik istiqbollarini nazarda tutuvchi Toshkent deklaratsiyasi imzolangani ana shu intilishlarda yangi ufqlarni ochishi muqarrar.

Yurtimizning investitsiyaviy salohiyatini oshirish, ishlab chiqarish va moliya bozorini modernizatsiya qilishda Osiyo taraqqiyot banki (OTB) hamda Islom taraqqiyot banki (ITB) kabi xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan yo‘lga qo‘yilgan izchil aloqalar ham o‘ziga xos rol o‘ynamoqda. Chunonchi, 1995 yil avgust oyida respublikamiz OTB a’zosiga aylangan bo‘lsa, 1997 yili yurtimizda uning vakolatxonasi ochildi. E’tiborlisi, mamlakatimiz ushbu bankning mintaqaviy a’zolari orasida 15-o‘rindagi yirik aksiyadori hisoblanadi. O’tgan davrda umumiy qiymati 12,5 milliard dollarlik ellikdan ziyod loyihalar ro‘yobga chiqarildi. Bunda ta’lim, sog‘liqni saqlash, irrigatsiya, suv ta’minoti va sanitariya, qishloq joylarda uy-joy

qurilishi, energetika, yo‘l-transport infratuzilmasi, moliyaviy sektorni rivojlantirish kabi masalalar qamrab olindi.

O‘zaro aloqlarda muqobil energiya manbalarini rivojlantirish muhim yangi yo‘nalishdir. 2013 yil 20 — 23 noyabr kunlari poytaxtimizda OTB bilan birgalikda “Quyosh energiyasi texnologiyalari tendensiyalari va istiqbollari” mavzuidagi Osiyo quyosh energiyasi forumining 6-yig‘ilishi o‘tkazildi. Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki hamda boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar rahbarlari, qit’amiz mamlakatlari, shuningdek, Yevropa, Shimoliy va Janubiy Amerikadan quyosh energiyasi sohasi bo‘yicha mutaxassislar, ekspertlar, uskuna ishlab chiqaruvchi kompaniyalar hamda ilmiy-tadqiqot markazlaridan qariyb 300 nafar vakil qatnashgan mazkur yirik anjumanda diyorimizning sohadagi salohiyati e’tirof etilib, o‘zaro hamkorlikning yangi bosqichlari belgilab olindi. Ikki yil oldin OTB tomonidan O‘zbekistonda elektr energiyasiga nisbatan o‘sib borayotgan talabni qondirish maqsadida bu boradagi ta’minotni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash uchun 300 million dollar miqdorida kredit ajratilgani ana shu sa’y-harakatlarga yangi qanot bag‘ishladi.

2003 yildan esa Islom taraqqiyot banki bilan iqtisodiyotning strategik tarmoqlariga tegishli yirik infratuzilma va ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan loyihalarni moliyalashtirish bo‘yicha hamkorlik qilib kelinmoqda. Hozirgi kunga qadar qiymati 429 million dollardan ortiq 14 ta loyiha yakunlangani, qariyb 1 milliard dollarlik loyihalarni amalga oshirish ko‘zda tutilayotgani o‘zaro aloqalar samarasidir. Umuman olganda, xalqaro iqtisodiy tashkilotlar bilan hamkorlikni yanada kengaytirish O‘zbekistonning jahon hamjamiyatidagi nufuzini mustahkamlash hamda ilg‘or demokratik davlatlar qatorida munosib o‘rin egallashiga zamin yaratadi.

2.3. O‘zbekiston va Mustaqil davlatlar hamdo’stligi mamlakatlaring hamkorlik munosabatlarining rivojlanishi

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, ham siyosiy, ham iqtisodiy sohada ko‘pgina yutuqlarga erishdi. Respublikamizning jahon hamjamiyatida faol

ishtirok etishi va O'zbekistonning milliy manfaatlariga mos keladigan ko'p tomonlama siyosat yuritishi davlatimizning jahon xo'jaligida tutgan o'rnini mustahkamlashning muhim shartidir.

Endilikda O'zbekiston tashqi siyosat maydonida borgan sari munosib o'rinnegallamoqda. Biz qo'ygan ko'pgina amaliy qadamlar O'zbekistonning xalqaro hamjamiyatda uzoq muddat mobaynida yaratuvchilik faoliyati bilan shug'ullanish istiqboliga mo'ljallangandir.

Boshqa davlatlar bilan bo'ladigan iqtisodiy integratsiya davlatning har xil ehtiyojlarini qondirish va samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi va fan-texnika taraqqiyotini jadallashtirishga, millatlar va elatlarning yaqinlashuviga, aholining turmush darajasini oshirishga yordam beradi.

Har qanday davlat xoh kichik xoh katta bo'lsin, iqtisodiy integratsiyasiz rivojlanishi tez bormaydi. Buni ko'pgina davlatlar o'z tajribalarida isbotlashdi. Iqtisodiy integratsiyani rivojlantirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi siyosati ham iqtisodiyoti yuksak darajada rivojlanishiga erishishga qaratilgan. Iqtisodiy integratsiya iqtisodiyotga bevosita quyidagi natijalaga erish imkoniyatini beradi: tovarlar, kapitallar, xizmatlar erkin harakat qiladi; raqobat kuchayadi; ishlab chiqarish kuchlari rivojlanadi; ishlab chiqarish samaradorligi ortadi; sifatli va arzon tovarlar ishlab chiqariladi; iste'molchilarining talabi ortib boradi; taklif qilinadigan tovarlar nomenklaturasi ko'payadi; bozorlarning rivojlangan shakllari paydo bo'ladi va umumiy bozorlar tashkil qilinadi; ishsizlik darajasi pasayadi; milliy iqtisodiyotdagI farqlar yo'qolib boradi; yangi kuchli umumiy iqtisodiyot shakllanadi; milliy iqtisodiyot rivojlanib boradi; eng muhimi kishilar hayoti farovonligi oshadi va h.k.

Bu natijalarga erishish uchun O'zbekiston Respublikasi Markazi Osiyo, MDH davlatlari, rivojlangan va rivojlanayotgan qolaversa, Yevropa Ittifoqi davlatlari bilan hamkorlikka erishishga harakat qilishi kerak.

O'zbekiston dunyo xo'jaligi tizimiga kirib borar ekan, uning xalqaro iqtisodiy aloqalari uzoq va yaqin xorijiy mamlakatlari bilan taraqqiy etmoqda.

O'zbekistonning MDH va Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti kabi integratsiya uyushmalarida ishtirok etishi mamlakatimizning dunyo miqyosidagi obro' e'tiborini

yanada orttiradi.

O'zbekiston Respublikasi a'zo bo'lib kirgan eng muxim birlashmalardan biri - Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi (MDH) bo'lib, u 1991 yil dekabrda tuzilgan. Hozir MDH ga Ozarbayjon Respublikasi, Armaniston Respublikasi, Belorus Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Tojikiston Respublikasi, Qirg'iziston Respublikasi, Moldova Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Turkmaniston Respublikasi, O'zbekiston Respublikasi va Ukraina kiradi.

O'zbekiston sobiq Ittifoq respublikalari bilan aloqalarga katta ahamiyat berib, avvalboshdonoq Mustaqil davlatlar hamdo'stligini tuzish g'oyasini qo'llab-quvvatladi. Bunday hamkorlikka hamdo'stlik mamlakatlarining hududiy yaqinligi va iqtisodiy jihatdan bog'langanligi emas, balki chuqur tarixiy, madaniy va ma'naviy aloqalar, katta tarixiy davr mobaynida xalqlarimizning taqdiri mushtarakligi ham asos bo'lmoqda.

Hamdo'stlik maqsadlari quyidagilar:

- demokratik huquqiy davlatlar tuzish, ular o'rtaсидаги munosabatlar davlat mustaqilligini va suveren tenglikni o'zaro tan olish va hurmatlash, o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi, teng huquqlilik va ichki ishlarga aralashmaslik, har qanday tazyiqlardan voz kechish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish, inson huquqlari va erkinliklarini, shu jumladan kichik millatlar huquqlarini hurmat qilish, majburiyatlarini va boshqa umum tan olingan xalqaro huquq tamoyillari va normalarini halol bajarish asosida rivojlanadi;
- bir-birlarini hududiy butunligini va mavjud chegaralar buzilmasligini tan olish va hurmat qilish;
- chuqur tarixiy ildizlarga ega bo'lgan xalqlarning tub manfaatlarini hamda qo'shnichilik va o'zaro manfaatli hamkorlik munosabatlarini mustahkamlash;
- fuqarolararo va millatlararo totuvlikni saqlash.

Ayni vaqtida O'zbekiston Respublikasining MDHga a'zoligi unga bir qator muhim vazifalarni millat, iqtisodiyot manfaatlariga muvofiq hal etish imkonini beradi:

- ishlab chiqarishni, aholi ta'minotini (avvalo oziq-ovqat bilan) qo'llab-

quvvatlashni ta'minlovchi ko'lamda kooperativ xo'jalik aloqalarini rivojlantirish va takomillashtirish;

- MDHning bir qator tovarlarini bozorda, ayniqsa an'anaviy mahsulotlarni sotish sohasida yetakchi mavqeni saqlash;

- sobiq ittifoqchi respublikalar ega bo'lgan xom-ashyo resurslaridan foydalanish;

- O'zbekistonning uchinchi mamlakatlarga eksport-import tovar oqimiga xizmat ko'rsatuvchi transport kommunikatsiyalaridan kafolatli va xatarsiz foydalanish.

O'zbekistonning MDH mamlakatlari bilan iqtisodiy hamkorligi mexanizmini takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari iqtisodiy erkinlashtirish, uni bozor tamoyillariga izchillik bilan o'tkazish, xo'jalik tuzilmasini qayta qurishdan iborat umumiy yo'l bilan belgilanadi.

MDH davlatlari O'zbekistonning asosiy savdo iqtisodiy hamkorlaridan biri hisoblanadi. Ularning hissasiga respublika tashqi savdo umumiyligi hajmining 30% dan ortig'i to'g'ri keladi. O'zbekiston va MDH mamlakatlari mol ayirboshlash dinamikasi tenglik va o'zaro foydali tamoyillarga asoslangan, savdo-iqtisodiy munosabatlarning izchil rivojlanayotganligidan dalolat beradi. 2000-2007 yillar davomida O'zbekiston bilan yirik savdo aloqalarini olib boruvchi davlatlar Rossiya, Qozog'iston, Ukraina hisoblanadilar.

Mustaqil Davlatlar hamdo'stligi mamlakatlari bilan iqtisodiy munosabatlarning shakli va tarkibi tubdan o'zgarib bormoqda. O'zbekistonning mavqeい tobora mustahkamlanmoqda. MDHdagi ko'pgina mamlakatlar bilan savdo-to'lov sohasida O'zbekiston ijobjiy saldoga egadir.

Rossiya O'zbekistonning eng muhim savdo hamkor i hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasidan asosan paxta tolasi, oziq-ovqat, mashina va uskunalar, yonilg'i mahsulotlari, kimyo mahsulotlari eksport qilinadi.

Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorlik qilish mintaqaning rivojlanishi va davlatlar iqtisodi uchun muhim ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimov integratsiya haqida

gapirar ekan, manfaatlar birikuving xilma-xil mexanizmlari va shakllari hamda integratsiya turlari mavjudligiga asoslanadi. "Biz integratsiya jarayonlari va bozor islohatlarini rivojlantirishga, Markaziy Osiyo mintaqasida umumiy bozorni shakllantirishga alohida ahamiyat beramiz.

Faqat o'zining tor milliy qobig'ida qolib ketmagan bozorgina xorijiy investitsiyalarning katta oqimini jalb qilib, mintqa mamlakatlarining barqaror rivojlanishi va farovonligini ta'minlay oladi"

O'zbekistonning mavqeい mintaqada ahamiyatli bo'lishiga qaramay, bir qancha jug'rofiy-siyosiy omillar mamlakatning strategik imkoniyatlarini cheklab qo'yadi. Mamlakat qolgan Markaziy Osiyo davlatlarining barchasi singari dengizga chiqish yo'liga ega bo'lmaygina qolmay, balki jahon transport kommunikatsiyalariga erkin kira olmaydigan davlatlar bilan qurshab olingan. Ammo shular bilan bir qatorda suv resurslarining cheklanganligi, Farg'ona vodiysida aholining zichligi, qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholi salmog'i katta ekanligi respublikamizda integratsiya jarayonlarini rivojlantirishni to'xtatmaydi.

O'zbekiston Republikasi 1992 yilda Iqtisodiy Hamkorlik Tashkiloti (IHT) a'zosi bo'ldi. IHT Afg'oniston Islom Davlati, Ozarbayjon Respublikasi, Eron Islom Respublikasi, Qozog'iston Respublikasi, Pokiston Respublikasi, Tojikiston Respublikasi, Turkiya Respublikasi, Turkmaniston Respublikasi, O'zbekiston Respublikasi kabi davlatlarni birlashtiradi. 1992 yilda Tehronda oliy darajadagi IHT uchrashuvi paytida e'lon qilingan axborotda IHT a'zolarining iqtisodiy farovonligi yo'lida ko'ptomonlama mintaqaviy hamkorligini ko'zda tutuvchi maqsadlar va vazifalar e'lon qilindi.

O'zbekistonning Iqtisodiy hamkorlik tashkilotiga integratsiyalashuvi - transport, aloqa savdo, investitsiya va energetika singari ustuvor sohalarni rivojlatirish uchun imkoniyat yaratadi. Bu sohalardagi hamkorlik jarayonlarini jadallashtirish imkonini beradi. Tranzit savdo, mintqa ichida xalqaro huquqiy me'yordarga muvofiq bojxona tadbirlarining umumiy tizimini yaratish yuzasidan loyihalar amalga oshirilmoqda. Turkmaniston va O'zbekistonni Afgoniston orqali Karchi va Gvadar portlari bilan birlashtiruvchi tranzit yo'llariga aloxida e'tibor berilmokda. Termiz-Hirot-Kandaxor-

Chaman temir yo'li va uning Xirot-Kushka, Kerman-Zoxidon, Astare(Ozarbayjon) - Resht-Kazvin tarmoqlari bilan, shuningdek Avn ko'li atrofidan aylanib o'tuvchi temir yo'lini tugallash maqsadida ularga ham ustivor ahamiyat berilishi lozim.

Mintaqada gaz va neft o'tkazish tarmoqlarini rivojlantirish rejalari ishlab chiqildi va ma'qullandi. Bunda Turkmanistondan Eron va Turkiya orqali Pokistonga, shuningdek Erondan Pokistonga o'tadigan gaz quvurlari qurilishi alohida e'tiborda turibdi. IHT a'zosi bo'lgan Markaziy Osiyodagi boshqa mamlakatlar ham bu gaz quvurlaridan foydalanishlari mumkin.

IHT a'zosi bo'lgan mamlakatlar o'rtasidagi savdoni yanada rivojlantirish maqsadida boshqa mintaqalardagi va jahon savdo muhitidagi tajribani hisobga olgan holda erkin savdo mintaqasi (EKOFTA) tuzishga asta-sekin o'tish ko'zda tutilmoxda. IHT mintaqasidagi mamlakatlarning tashqi iqtisodiy aloqalarini rivojlantirishda va ularning harakatlarini muvofiqlashtirishda tobora ko'proq rol o'yamoqda.

2002 yil 10 iyunda Qozog'iston, Xitoy Xalq Respublikasi, Qirg'iziston, Rossiya Federatsiyasi, Tojikiston va O'zbekiston davlat boshliqlari tomonidan Shanxay hamkorlik Tashkilotining Xartiyasi- asosiy nizom hujjatiga qo'l qo'yildi. O'zbekiston bu tashkilotga 2001 yilda a'zo bo'lgan edi. Shanxay hamkorlik tashkilotiga a'zo bo'lish O'zbekiston va tashkilot a'zolari uchun ikki tomonlama manfaatli. Ishtirokchi davlatlar uchun O'zbekiston muhim strategik sherik bo'lib hisoblanadi. Chunki tarixiy «Buyuk ipak yo'li»ning qayta tiklanishida O'zbekistonning ishtiroki muhim ahamiyatga egadir. O'zbekiston uchun esa bu Yevropa va Osiyo-Tinch okeani mintaqasiga chiqish uchun ishonchli yo'l hisoblanadi va ishtirokchi mamlakatlar bilan turli yo'nalishdagi aloqalarni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

O'zbekistonning turli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarining rivojlantirilishi uning jahon xo'jaligi integratsiyasida samarali ishtirok etishini ta'minlaydi. Bunday xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik o'tish davri muammolarini hal etishni, shuningdek ijtimoiy yo'naltirilgan bozor xo'jaligini shakllantirishni yengillashtiradi. Bu narsa kreditlar olishda, bevosita xorijiy investitsiyalarni jalg qilishda, mahsulotlarni jahon bozorlariga chiqarishda katta yordam beradi.

O‘zbekiston-Qozog‘iston munosabatlari izchil rivojlanmoqda. Qozog‘iston O‘zbekistonning muhim savdo sheriklaridan biri bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi bilan O‘rta Osiyo davlatlari o‘rtasida ayirbosh qilinadigan mahsulotlarning sezilarli qismi uning hissasiga to‘g‘ri keladi. O‘zaro tovar aylanmasi hajmi 2016-yil yakunlari bo‘yicha qariyb 2 032,5 million AQSh dollarini tashkil etdi.

Shunga qaramasdan, ikki davlat o‘rtasida savdo-iqtisodiy munosabatlarni yanada rivojlantirish uchun ishga solinmagan ko‘pgina imkoniyatlar mavjud.

Qozog‘iston bilan ikki tomonlama hamkorlik, shubhasiz, mintaqada barqarorlikni ta’minlash va dolzarb masalalarni birqalikda va samarali hal etishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston-Qirg‘iziston munosabatlari ikki tomonlama hamkorlik doirasida erishilgan kelishuvlarning o‘zaro tenglik va manfaatdorlik tamoyillari asosida izchil amalga oshirilishi bilan izohlanadi.

O‘zbekiston bilan Qirg‘iziston o‘rtasidagi munosabatlar o‘zaro anglashuv va hurmatga asoslangan barqaror aloqalarga tayanadi. Bu munosabatlar ikki mamlakat xalqlari manfaatlariga xizmat qiladi.

1996-yildan buyon Savdo-iqtisodiy hamkorlik bo‘yicha O‘zbekiston-Qirg‘iziston hukumatlararo komissiyasi faoliyat olib bormoqda. Hozirgi kunga qadar ushbu komissiyaning 7 ta majlisi bo‘lib o‘tgan. Oxirgi yettinchi qo‘shma majlis 2009-yil 28-dekabrda Toshkent shahrida bo‘lib o‘tdi.

O‘zaro tovar aylanmasi hajmi 2016-yil yakunlari bo‘yicha qariyb 169,3 million AQSh dollarini tashkil etdi.

O‘zbekiston Respublikasi va Turkmaniston o‘rtasidagi yaqin qo‘schnichilik va do‘stona aloqalar qaror topgan bo‘lib, davlatlararo munosabatlarining barcha jahbalarida hamkorlik darajasi yuksalmoqda.

O‘zbekiston-Turkmaniston munosabatlari yuqori darajadagi ikki tomonlama hamkorlik bilan izohlanadi. Oliy darajada qabul qilingan bitimlar, siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy va gumanitar hamkorlikka oid hujjatlar turli sohalarda ikki tomonlama o‘zaro manfaatli aloqalarni kengaytirish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zaro tovar aylanmasi hajmi izchil o‘sib bormoqda va 2016-yil yakunlari bo‘yicha qariyb 213 million AQSh dollarini tashkil etdi.

Ikki mamlakatning neft va gaz sohasida yaqindan hamkorlik qilishi g‘oyat muhim ahamiyatga ega. Muhim strategik xomashyoni eksport qilish yo‘nalishlarini diversifikatsiya qilish imkonini bergan «Turkmaniston-O‘zbekiston-Qozog‘iston-Xitoy» transmilliy gaz quvurining qurilishi bo‘yicha yirik loyihaning amalga oshirilishi ikki mamlakatning ushbu sohadagi samarali hamkorligiga yaqqol misol bo‘la oladi.

Transport kommunikatsiyalari iqtisodiy hamkorlik borasidagi yana bir muhim yo‘nalishdir. «O‘zbekiston-Turkmaniston-Eron-Ummon» yangi xalqaro transport-kommunikatsiya yo‘lagini tashkil etish bo‘yicha imzolangan ko‘p tomonlama shartnomaning hayotga tadbiq etilishi savdo-iqtisodiy aloqalarni yanada mustahkamlash uchun qulay sharoit yaratadi, tranzit yuklar oqimini ko‘paytirishga ijobjiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Madaniy-gumanitar hamkorlik ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirishning muhim omilidir. O‘zbekiston va Turkmanistonning madaniyat va san‘at namoyandalari ikki mamlakatda tashkil etiladigan festival, ko‘rgazma va forumlarda muntazam ishtirok etib kelmoqda.

O‘zbekiston bilan Tojikiston o‘rtasidagi konspektiv va ochiq muloqot mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlashda hamda mintaqaning barqaror rivojlanishida muhim shartlardan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Tojikiston bilan savdo-iqtisodiy, gumanitar sohalarda, mintaqalarning barqarorligini ta’minlashda hamda mintaqalarning xavfsizligiga tahdid soluvchi omillar bilan birlashtirishda keng ko‘lamli hamkorlikni rivojlantirishdan manfaatdordir.

2000-yil iyun oyida O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimovning Tojikistonga davlat tashrifi amalga oshirildi.

1998-yil yanvarda va 2001-yil dekabr oyida esa Tojikiston Respublikasi Prezidenti Emomali Rahmon O‘zbekiston Respublikasiga rasmiy tashrif uyushtirdi.

Ikki mamlakat o‘rtasida Savdo-iqtisodiy hamkorlik bo‘yicha hukumatlararo qo‘shma komissiya tashkil qilingan. Shu kungacha qo‘shma komissiyaning to‘rtta majlisi bo‘lib o‘tgan. Majlislar Dushanbe shahrida 2002-yil 22-avgust kuni hamda 2009-yil 18-fevralda tashkil etilgan, Toshkent shahrida 2015-yil 23-iyun kuni hamda 2016-yil 28-dekabrda tashkil etilgan.

O‘zaro tovar aylanmasi hajmi 2016-yil yakunlari bo‘yicha 196,8 million AQSH dollarini tashkil etdi.

Rossiya Federatsiyasi O‘zbekiston Respublikasini 1992-yil 20-mart kuni tan olgan. Shu kunning o‘zida ikki mamlakat o‘rtasida rasmiy diplomatik aloqalar o‘rnatildi.

Mamlakatlarimiz o‘rtasidagi keng ko‘lamli hamkorlik 2004-yil imzolangan Strategik hamkorlik va 2005-yil imzolangan Ittifoqdoshlik munosabatlari to‘g‘risidagi shartnomalar asosida rivojlanmoqda.

2013-yilning 14-15-aprel kunlari O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining Rossiya Federatsiyasiga rasmiy tashrifi bo‘lib o‘tdi. Tashrif doirasida 2013-2017-yillarga mo‘ljallangan iqtisodiy hamkorlik to‘g‘risidagi hukumatlararo Dastur qabul qilindi.

2010-yil 12-13-noyabr kunlari O‘zbekistonga Rossianing Federatsiya Kengashi Raisi V.Matvienko tashrif buyurdi. Tashrif doirasida V.Matvienko O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining raisi I.Sobirov va Qonunchilik palatasi spikeri D.Toshmuhamedovalar bilan muzokaralar o‘tkazdi.

2014-yilning 10-dekabrida Rossiya Federatsiyasi Prezidenti V.Putinning O‘zbekistonga rasmiy tashrifi bo‘lib o‘tdi.

Rossiya Federatsiyasi bilan ikki tomonlama savdo-iqtisodiy munosabatlar ja’dal sur’at bilan rivojlanmoqda. O‘zbekiston Respublikasi tashqi savdo hamkorlari orasida Rossiya Federatsiyasi birinchi o‘rinda turadi.

2016-yil yakunlariga ko‘ra ikki davlat o‘rtasidagi tovar ayirboshlash 4,2 mlrd. AQSh dollarni tashkil etdi.

Ozarbayjon Respublikasi bilan O‘zbekiston Respublikasi o‘rtasidagi munosabatlar strategik sheriklik darajasiga ko‘tarilgan.

Xususan, atrof-muhitni muhofaza qilish, informatsion va kommunikatsion texnologiyalar, temir yo'l transporti, soliq, maxfiy ma'lumotlar daxlsizligini ta'minlash sohalarida hamkorlikka oid, shuningdek, gumanitar, savdo-iqtisodiy va ilmiy-texnikaviy aloqalarni rivojlantirishra doir qator hujjatlar imzolandi.

O'zaro tovar aylanmasi hajmi 2016-yil yakunlari bo'yicha 21,2 million AQSh dollarini tashkil etdi.

Ukraina ham O'zbekiston Respublikasining yetakchi tashqi iqtisodiy sheriklaridan sanaladi. O'zbekiston bilan Ukraina o'rtaisdagi ikki tomonlama munosabatlar mustahkam huquqiy asosga ega bo'lib, turli sohalardagi hamkorlikni tartibga soluvchi 142 shartnoma, bitim va boshqa hujatlardan iborat.

O'zaro tovar aylanmasi hajmi 2016-yil yakunlari bo'yicha qariyb 254,1 million AQSh dollarini tashkil etdi.

O'zbekiston Respublikasi Belarus Respublikasi bilan har tomonlama hamkorlikni mustahkamlashga alohida e'tibor qaratadi. Mamlakatlarimiz iqtisodiyoti bir-birini to'ldiradi. So'nggi ikki yilda Toshkent va Minskda Hukumatlararo komissiyaning (HK) ikkita yig'ilishi bo'lib o'tdi. O'zbekiston Respublikasi bilan Belarus Respublikasi o'rtaida 2008-2017-yillarga mo'ljallangan iqtisodiy hamkorlik to'g'risidagi shartnoma va uning ijrosi yuzasidan Dastur imzolangan. O'zbekiston va Belarus hukumatlari o'rtaida jinoyatchilikka qarshi kurash, Favqulodda vaziyatlar vazirliklari o'rtaida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etishda hamkorlik to'g'risidagi hujjatlar imzolangan.

1994-yil dekabrda Belarus Respublikasi Prezidenti A.Lukashenkonning O'zbekistonga rasmiy tashrifi amalga oshirilgan.

2015-yil 11-12-mart kunlari Toshkent shahrida O'zbekiston Respublikasi hamda Belarus Respublikasi o'rtaida ikki tomonlama hamkorlik bo'yicha Hukumatlararo qo'shma komissiya uchinchi majlisi bo'lib o'tdi.

MDH mamlakatlari boshliqlari majlisi doirasida Minsk shahrida 2014-yil oktabrida O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov va Belarus Respublikasi Prezidenti A.Lukashenko uchrashishdi. Uchrashuvda ikki tomonlama hamkorlikni rivojalantirishning asosiy masalalari muhokama qilindi.

O‘zaro tovar aylanmasi hajmi 2016-yil yakunlari bo‘yicha qariyb 113,4 million AQSh dollarini tashkil etdi.

Armaniston, Moldova bilan MDH hamda mintaqaviy va xalqaro tashkilotlar doirasida o‘zaro hamkorlik yo‘lga qo‘yilgan.

1995-yil 30-31-martda O‘zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning Moldovaga davlat tashrifi va 1998-yil 17-18-dekabrda Moldova Prezidenti P.Luchinskiyning O‘zbekistonga rasmiy tashrifi amalga oshirilgan.

Gruziya O‘zbekistonning eng muhim tashqi iqtisodiy hamkorlaridan biri hisoblanadi.

Ikki mamlakat o‘rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy hujjat – 1995-yilning 4-sentabrida O‘zbekiston va Gruziya o‘rtasida imzolangan do‘stlik va hamkorlik to‘g‘risidagi kelishuv hisoblanadi.

Ikki tomonlama savdo-iqtisodiy munosabatlarni iqtisodiy hamkorlik bo‘yicha o‘zbek-gruzin Qo‘shma komisiyasini tartibga soladi. 2014-yilning 20- oktabrida Toshkent shahrida mazkur komisiyaning navbatdagi yetinchi yig‘ilishi bo‘lib o‘tdi. 2016-yil yakunlari bo‘icha ikki davlat o‘rtasidagi umumiy tovar aylanmasi hajmi 90,8 million AQSh dollarini tashkil etdi.

XULOSA

Jahonxo'jaligida O'zbekiston davlatining o'rnimavzusidagi bitiruv malakaviy bitiruv ishi tahlilidan quyidagi xulosalarga kelindi:

Jaxon xo'jaligining vujudga kelishi obektiv tarixiy jarayon bo'lib, har xil mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy aloqalarning chukurlashuvidan iboratdir. Bozor iqtisodiyotining kup yillik taraqqiyoti natijasida XIX asr va XX asr busagasida kapitalistik xo'jalik ko'rinishida bo'lgan jaxon xo'jaligi vujudga keldi. Jaxon xo'jaligi xalqaro iqtisodiy munosabatlar tizimi va ularning amalga oshib borish vositalarining bir butun yaxlitligidan iboratdir.

Jahon iqtisodiyotini shakllantirishda asosiy rol XVIII-XIX asr oxirlarida paydo bo'lgan yirik mashinasozlik sanoatiga tegishli edi. G'arbiy Yevropa va AQShdagi bir qator mamlakatlarda ulardagi sanoat to'ntarishlardan keyin. Aytishmumkinki, jahon iqtisodiyoti oxirida shakllandı XIX asr boshi XX asr yirik mashinasozlik, transport va jahon bozorining rivojlanishi natijasidir.

Jahon iqtisodiyoti - global iqtisodiy munosabatlar bilan bir - biriga bog'langan dunyoning barcha mamlakatlari tarixiy ravishda tashkil etilgan milliy iqtisodiyot majmui hisoblanadi.

Davlatning xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga a'zo bo'lishi uning har tomonlama rivojlanish imkoniyatlarini oshiradi. Chunki xalqaro iqtisodiy tashkilotlarga a'zo bo'lish, uning boshqa a'zo davlatlari bilan ham keng hamkorlikni yo'lga qo'yishni ta'minlaydi.

Mehnat taqsimotining eng asosiy natijasi - bu xalqaro ixtisoslashuv tarmog'idir. Ayrim mamlakatlarning ma'lum turdag'i mahsulotlarni isnlab chiqarishga va xizmat ko'rsatishga ixtisoslashganligi ularni o'zining ichki ehtiyojlaridan ortiqcha miqdorda ishlab chiqarishni va xizmat ko'rsatishni taklif etishni taqozo qiladi. Shuning oqibatida xalqaro ixtisoslashuv tarmoqlari, ya'ni eksportga mahsulot ishlab chiqaruvchi, mamlakatning xalqaro geografik mehnat taqsimotidagi o'rmini belgilab beruvchi tarmoqlar shakllanadi.

Jahon xo‘jaligi ma'lum bir qonuniyatlar asosida rivojlanadi. Jahon xo‘jaligi bozor qonuniyatlariga amal qiladi:

a) Jahon xo‘jaligining o‘zi mehnat taqsimotining maxsulidir, lekin bu xo‘jalik mehnat taqsimotini yanada chuqurlashtirib ishlab chiqarishdagi baynalminallikni kuchaytiradi. Bu esa ixtisoslashuv asosida xarajatlarni pasaytirish va maxsulotlar, xizmatlar sifatini oshirish imkonini beradi.

b) Jahon xo‘jaligida iqtisodiy aloqalar rivojlanib boradi va ularning shakllari o‘zgarib boradi, ishtirokchilar doirasi yangi mamlakatlar hisobidan kengayadi. Keyingi yillarda bu doiraga Markaziy Osiyoning yosh davlatlari, jumladan, O‘zbekiston Respublikasi ham kirib keldi.

O‘zbekiston uchun jahon bozori juda zarur. Chunki uning iqtisodiyotda buyuk muvaffaqiyatlarga erishuvini tezlashtirishda jahon bozorining ta’siri kattadir. Iqtisodiy islohotning boshidanoq, bozorga o’tishning dastlabki, vaqtlaridanoq jahon bozorida qatnashish choralarini ko’ra borish davr taqozosi. Jahon bozori biz uchun yangilik, chunki bunday imkoniyatga faqat mustaqillikdan keyingina erishdik.

Mustaqillikdan Ilgari O‘zbekistonning boshqa mamlakatlar bilan mustaqil aloqa o‘rnatish imkonining o‘zi bo’lmagan. Iqtisodiy aloqa sobiq ittifoq respublikalari bilan bo’lib, u ham ixtiyoriy tarzda bo’lmay, hech qanday manfaatdorlik e’tiborga olinmagan, majburan markazdan belgilangan holda amalga oshgan. Hozir bu aloqalar buzilib, umumiyligi iqtisodiy hayotga ta’siri katta bo’lmoqda.

O‘zbekiston 1992 yil 2 martda Birlashgan Millatlar Tashkilotining to‘laqonli a’zosi bo‘ldi. Shu kundan boshlab milliy bayrog‘imiz uning Nyu-Yorkdagi bosh qarorgohida mag‘rur hilpirab turibdi. O’shandan buyon mazkur tuzilma hamda uning ixtisoslashtirilgan tashkilotlari bilan turli sohalar, jumladan, iqtisodiy jabhada ham samarali munosabatlar mustahkamlanib bormoqda.

O’tgan davrda BMT bilan iqtisodiyot, davlat boshqaruvi, sog‘liqni saqlash va ta’lim, atrof-muhitni muhofaza qilish tarmoqlaridagi islohotlarni qo’llab-

quvvatlash yo‘lida qator loyihalar amalga oshirildi, shu maqsadda qiymati 430 million AQSh dollaridan ortiq texnik yordam ko‘rsatildi.

1993 yildan buyon respublikamizda BMTning Taraqqiyot dasturi (BMTTD) o‘z faoliyatini yuritib, 1999 yildan boshlab u bilan Mamlakat hamkorlik dasturi (MHD) asosida qator ishlar olib borilmoqda.

Endilikda O’zbekiston tashqi siyosat maydonida borgan sari munosib o’rin egallamoqda. Belgilab olingan strategiya O’zbekistonning xalqaro hamjamiyatda uzoq muddat mobaynida yaratuvchilik faoliyati bilan shug’ullanish istiqboliga mo’ljallangandir.

Boshqa davlatlar bilan bo’ladigan iqtisodiy integratsiya davlatning har xil ehtiyojlarini qondirish va samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi va fan – texnika taraqqiyotini jadallashtirishga, millatlar va elatlarning yaqinlashuviga, aholining turmush darajasini oshirishga yordam beradi.

O’zbekistonning turli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarining rivojlantirilishi uning jahon xo’jaligi integratsiyasida samarali ishtirok etishini ta’minlaydi. Bunday xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik o’tish davri muammolarini hal etishni, shuningdek ijtimoiy yo’naltirilgan bozor xo’jaligini shakllantirishni yengillashtiradi. Bu narsa kreditlar olishda, bevosita xorijiy investitsiyalarni jalg qilishda, mahsulotlarni jahon bozorlariga chiqarishda katta yordam beradi.

Madaniy-gumanitar hamkorlik ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirishning muhim omilidir. O’zbekiston va Turkmanistonning madaniyat va san’at namoyandalari ikki mamlakatda tashkil etiladigan festival, ko‘rgazma va forumlarda muntazam ishtirok etib kelmoqda.

O’zbekiston bilan Tojikiston o’rtasidagi konspektiv va ochiq muloqot mintaqaviy xavfsizlikni ta’minlashda hamda mintaqaning barqaror rivojlanishida muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Rossiya Federatsiyasi bilan ikki tomonlama savdo-iqtisodiy munosabatlar ja’dal sur’at bilan rivojlanmoqda. O’zbekiston Respublikasi tashqi savdo hamkorlari orasida Rossiya Federatsiyasi birinchi o’rinda turadi.

Ukraina ham O'zbekiston Respublikasining yetakchi tashqi iqtisodiy sheriklaridan sanaladi. O'zbekiston bilan Ukraina o'rta sidagi ikki tomonlama munosabatlar mustahkam huquqiy asosga ega bo'lib, turli sohalardagi hamkorlikni tartibga soluvchi 142 shartnoma, bitim va boshqa hujjatlardan iborat.

Gruziya O'zbekistonning eng muhim tashqi iqtisodiy hamkorlaridan biri hisoblanadi. Ikki mamlakat o'rta sidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy hujjat – 1995-yilning 4-sentabrida O'zbekiston va Gruziya o'rta sida imzolangan do'stlik va hamkorlik to'g'risidagi kelishuv hisoblanadi.

O'zbekiston - Turkmaniston munosabatlari yuqori darajadagi ikki tomonlama hamkorlik bilan izohlanadi. Oliy darajada qabul qilingan bitimlar, siyosiy, savdo-iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy, madaniy va gumanitar hamkorlikka oid hujjatlar turli sohalarda ikki tomonlama o'zaro manfaatli aloqalarni kengaytirish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekistonning mavqeい mintaqada ahamiyatli bo'lishiga qaramay, bir qancha jug'rofiy - siyosiy omillar mamlakatning strategik imkoniyatlarini cheklab qo'yadi. Mamlakat qolgan Markaziy Osiyo davlatlarining barchasi singari dengizga chiqish yo'liga ega bo'lmaygina qolmay, balki jahon transport kommunikatsiyalariga erkin kira olmaydigan davlatlar bilan qurshab olingan. Ammo shular bilan bir qatorda suv resurslarining cheklanganligi, Farg'onaning vodiysida aholining zichligi, qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholi salmog'i katta ekanligi respublikamizda integratsiya jarayonlarini rivojlantirishni to'xtatmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi .1992 yil.
- 2.Mirziyoyev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz:"O'zbekiston" NMIU, 2017.591 b.
3. Mirziyoyev Sh. Ilm-fan yutuqlari-taraqqiyotning muhim omili//Xalq so'zi gazetasi,2017 qyil, 25 yanvar
4. Mirziyoyev Sh. Erkin va farofon, demokratik O'zbekiston davlatini mard va olivjanob xalqimiz bilan quramoz. Sh. Mirziyoevning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. « Xalq so'zi », 2017 y.16 yanvar.
5. O'zbekiston respublikasi Prezidentining «Xususiy mulk, kichik biznes va xususiy tadbirdorlikni ishonchli himoya qilishni ta'minlash, ularni jadal rivojlantirish yo'lidagi to'siqlarni bartaraf etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni. 2015 y 15 maydagi PF-4725-son.
- 6.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni
7. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili" da amalgam oshirishga oid davlat dasturini o'rghanish bo'yicha ilmiy-uslubiy risola/T/: "Ma'naviyat", 2017 yil.
8. Karimov I.A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. Toshkent, 1992..
9. Karimov I.A.O'zbekiston bozor munosabarlariga o'tishning o'ziga xos yo'li. T.: O'zbekiston. 1994 .114 b.
- 10.. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. Toshkent, 1995.
11. Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish kontsepsiysi: O'zbekiston

Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va senatining qo'shma majlisidagi ma'rzasasi.T.:O'zbekiston,2010.-56b

12. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostosida.-T.: O'zbekiston, 2011.

13. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish chora-tadbirlari (1994 y. 21 yanvar) va mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonini yanada rivojlantirishning ustuvor yo'naliishlari to'g'risida" gi Farmoni

14. Karimov I.A. Bosh maqsadimiz – mavjud qiyinchiliklarga qaramasdan, amalgam oshirilayotgan islohotlarni, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xususiy mulkchilik, kichik biznes va tadbirkorlikka keng yo'l ochib berishdir: Mamalakatimizni 2015yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2016 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'naliishlariga bag'ishlangan vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'rzasasi – toshkent: «O'zbekiston, 2016.-11 b.

15. Berkinov B.B. O'zbekiston iqtisodiyotini institutsional rivojlantirish yo'naliishlari. T.: TDIU, 2016. 178 b.

16. Valijonov A.R. Osobennosti sovremennoogo etapa razgosudarstvleniya i privatizatsii. – Vosemnadsatye Mejdunarodnye Plexanovskie chteniya «Reformirovanie i modernizatsiya natsionalnoy ekonomiki – strategicheskiy kurs na demokratizatsiyu i obnovlenie obchestva». Tezisy dokladov professorsko-prepodavatelskogo sostava i spetsialistov-praktikov (26 marta 2005g). Vyezdnaaya sessiya v g.Tashkente. – M.: izd-vo REA, 2005, s.22-23

17. Kornai YA. Put k svobodnoy ekonomike: (Strastnoe slovo v zashchitu ekonomiceskix preobrazovaniy). M.: Ekonomika, 1990. – 26-bet.

18. Murodova N. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. Monografiya. Iqtisodiyot, 2016. 219 b.

19. Rasulov M. Bozor iqtisodiyoti asoslari./ T.: "O'zbekiston",Darslik.2012 yil.- 382 b.

20. Tuxliev N., Haqberdiyev K., O'zbekiston iqtisodiyoti asoslari. T.: O'zbekiston milliy enseklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2010.-287 b.
21. Shodmonov Sh/, G'afurov U. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. T.:Iqtisodiyot, 2010.-378 b.
22. Hasanov R. Demokratik bozor islohotlarini chuquqlshtirish. Monografiya. Moliya, 2014y.
23. Yuldashev Yu. Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent, 2012 yil. 298 b.
24. Yusupov E. va bosh... Ijtimoiy boshqaruv tizimini tadriji va va davlatning shakllanishi. T.: 2005.
25. Davlat arxivi. O'zbekiston Kompartiyasi MQning 1950-yil 1-sentabrda qabul qilingan "O'zbekiston fanlar Akademiyasining ishi to'g'risida"gi qarori
27. Internet saytlari: www.xs.uz.
28. <http://www.glossary.ru>.